

Redactie

M.M. (Mieke) van der Burg, hoofdredacteur	mmvanderburg45@gmail.com	06-22987711
C. (Cees) Bremmer	c.bremmer@planet.nl	071-5613125 06-54853189
G.J.W. (Gerritjan) van Oven	vanoven@casema.nl	071-8890451 06-25590716
J.P. (Joost) van Iersel	jpvaniersel@gmail.com	070-3546165 06-20597487
J.M. (Monique) de Vries	monique@devries.to	070-3520749
Paul van der Kraan, eindredacteur	p.vdkraan@tweedekamer.nl	070-3183183 06-31634125
Gastredacteuren: P.H. Donner, L. Geluk, J. Hoedeman, H. Ten Broeke		

Commissie rechtspositie

G.B. (Ad) Nijhuis, voorzitter	nijhuis.advisering@kpnplanet.nl	0523-677366
P.J. (Pieter Jan) Biesheuvel	pj.biesheuvel@12move.nl	070-3455975
F. (Francisca) Ravestein	franciscaravestein@gmail.com	06-29359059
j. (Hannie) Stuurman	hannie.stuurman@upcmail.nl	0187-841338

Bestuur

S. (Siepie) de Jong, voorzitter	sij.brigje@home.nl	0594-512178
J.P. (Joost) van Iersel, vicevoorzitter	jpvaniersel@gmail.com	070-3546165 06-20597487
A. (Arie) de Jong, secretaris	ariedejong@hetnet.nl	071-5212318 06-47381662
E.G.E.M. (Liesbeth) Bloemen, penningmeester	bloemenliesbeth@hetnet.nl	071-3018529
J.G.C. (Jan Kees) Wiebenga, Internat. secr.	jwiebenga@hotmail.com	023-5246141
D. (Doeke) Eisma	deisma6@gmail.com	070-3241543 06-52606675
A.L.E.C. (Anne Lize) van der Stoel	alecvdstoel@me.com	020-6252904 06 55101273

Redactie website

E. (Eske) van Egerschot,	Eske.vanEgerschot@hkstrategies.com
M. (Mat) Herben,	matherben@kpnplanet.nl

Ambtelijke ondersteuning

P.A. (Paul) van der Kraan	p.vdkraan@tweedekamer.nl	06-31634125
Druk: Reprografische afdeling Tweede Kamer		
Vormgeving: Stafdienst Communicatie, H.A. (Henk) van der Velden		

Verenigingsadres/ledenadministratie

Vereniging van Oud-Parlementariërs, t.a.v. P.A. (Paul) van der Kraan
Postbus 20018, 2500 EA 's-GRAVENHAGE
Website(s): www.vopnestor.nl en www leden.vopnestor.nl

Het lidmaatschap van de Vereniging van Oud-Parlementariërs (VOP) staat open voor oud-leden van de Tweede Kamer en/of Eerste Kamer der Staten-Generaal en het Europees Parlement. De contributie bedraagt € 30,- per jaar en moet worden voldaan op betaalrekening NL34INGB0000253063 van de Vereniging van Oud-Parlementariërs, Den Haag.

Beveiligingsdienst

secretariaatbeveiligingsdienst@tweedekamer.nl

Najaarsbijeenkomst 3 november 2021 in Helmond-Deurne

NESTOR

INHOUDSOPGAVE

3 Van de redactie

4 De kinderopvangtoeslag: de nachtmerrie van de rechtsstaat

- door Piet Hein Donner, o.a. oud-vicepresident Raad van State en Minister van Justitie,
Minister van Sociale Zaken

13 Politieke jongerenorganisaties aan het woord

Hilde Wendel, voorzitter JOVD, jongerenorganisatie van de VVD
Bina Chirino, voorzitter Perspectief, jongerenorganisatie van de CU
- door Monique de Vries

17 'Samen zorgen dat uitvoering écht lukt'

- door Leonard Geluk, Algemeen Directeur VNG

20 Column: Lang leve de oude politieke cultuur

- door Bob van den Bos

22 Europa en Nederland gaan voor Groen en Digitalisering

- door Joost van Iersel

29 Leven na het Parlement

Aan het woord: Rein Willems
- door Mieke van der Burg

35 Boekbesprekingen

"Het Slotakkoord" - Het einde van politieke levens
Onder redactie van Diederick Slijkerman en Henk te Velde
- door Cees Bremmer

38 "Hans Wiegel" De biografie

Auteur: Pieter Sijbersma
- door Jan Hoedeman, Parlementair journalist

41 "VAN VADER OP ZOON"

Opkomst en teloorgang van het premiersgeslacht Heemskerk
Auteur: Frederik Heemskerk
- door Cees Bremmer

43 IM: Hans van Balen

- door Han ten Broeke

48 Van het bestuur

Aankondiging Najaarsbijeenkomst

48 Internationale aangelegenheden

- door Jan Kees Wiebenga, internationaal secretaris

49 Nieuwe leden

49 Verschenen boeken

Deadline volgende NESTOR: 16 augustus 2021

De illustraties zijn zoveel mogelijk opgenomen in overleg met rechthebbenden; wie verdere rechten kan doen gelden,
wordt verzocht contact op te nemen met de eindredacteur, P.A. (Paul) van der Kraan

VAN DE REDACTIE

De Tweede Kamerverkiezingen zijn achter de rug, maar duidelijkheid is er allerminst.

Daarvoor is er te veel gebeurd de afgelopen maanden. Toch kan het niet geheel onbesproken blijven. Bob van den Bos zet in zijn column vraagtekens achter de positieve opbrengst van de nieuwe politieke cultuur.

Verder komt Piet Hein Donner terug op de Toeslagen-affaire. Hij legt de vinger op de zere plek: een wet die regulier tot stand is gekomen en rechtmatig is, maar waarvan de gevolgen in strijd worden geacht met de grondbeginselen van de Rechtsstaat. Hoe ga je hiermee om? Hoe herstel je dit jegens betrokkenen, zonder ook zelf weer de grondbeginselen van de rechtsstaat aan te tasten? En verder: Hoe voorkom je in de toekomst weer in zo'n situatie terecht te komen?

Leonard Geluk, algemeen directeur VNG, legt de vinger op een andere zere plek: de relatie tussen het rijk en de gemeenten. Deze staat zeer onder druk als gevolg van de decentralisatie in 2015, maar ook vanwege de grote opgaven van de toekomst, zoals de klimaattransitie, de invoering van de omgevingswet, digitalisering en de democratische transitie. Hij pleit ervoor dat overheden hierbij gezamenlijk optrekken. Die gezamenlijkheid geldt ook voor de aanpak van "Groen en digitalisering" binnen Europa. Wel pleit Joost van Iersel voor een centrale regie door de minister van Economische Zaken, ondersteund door een stevig beleidsteam. Hieraan gerelateerd is de inzet van Rein Willems om via de Commissie Toekomst de grondstoffencrisis op een goede manier bespreekbaar te krijgen en aan te pakken. Hoe? Dat is te lezen in het interview dat Mieke van der Burg met hem heeft gehad over zijn drijfveren in zijn werk bij Shell en in de politiek, en over wat hem op dit moment het meest bezig houdt.

In onze rubriek waar politieke jongerenorganisaties aan het woord komen, kunt u lezen hoe de voorzitters van de JOVD en van Perspectief (gerelateerd aan de CU) denken over het nu en de toekomst. Zij zijn geïnterviewd door Monique de Vries en Joost van Iersel. De volgende NESTOR zal een analyse en de rode lijnen bevatten die voortkomen uit de tien interviews in de afgelopen 2 jaar.

Het overlijden van Hans van Baalen zal u waarschijnlijk niet zijn ontgaan. Han ten Broeke heeft hem in een mooi In Memoriam sterk geportretteerd als een unieke politicus.

Deze keer drie boekbesprekingen. Allereerst een boeiend boek over het einde van politieke levens, vervolgens de biografie van Hans Wiegel en de opkomst en teloorgang van het premiersgeslacht Heemskerk in het

boek "Vader op zoon". U kent allemaal het afscheid nemen van de politiek. Hoewel het voor iedereen wat anders ligt, kost het iedereen moeite of is het een uitdaging. Altijd is sprake van een samengaan van politieke overwegingen en persoonlijke emoties. Het bijzondere is dat het afscheid altijd een publieke gebeurtenis is.

Verder bevat ook dit nummer enkele vaste rubrieken, zoals "Overleden en Nieuwe leden" en "Verschenen boeken".

Tot slot attendeer ik u op een oproep van onze Internationaal secretaris om in de Klankbordgroep Internationaal mee te denken over het thema: "Europe facing global powers". In het najaar 2021 organiseert het FP-AP (Europese koepel van verenigingen van oud-parlementariërs) over dit thema in Berlijn een colloquium.

Het is weer een divers nummer, met stof tot nadenken! Wij hopen dat het u veel leesplezier geeft!

De kinderopvangtoeslag: de nachtmerrie van de rechtsstaat

*mr. Piet Hein Donner¹,
o.a. oud vicevoorzitter Raad van State
en Minister van Justitie*

Inleiding

Het beschamend effect van de kinderopvangtoeslag (KOT) heeft al veel inkt doen vloeien en zendtijd gevraagd. Het debat in de Tweede Kamer en in de media staat echter vooral in het teken van: wie heeft schuld en wie heeft wat wel of niet gedaan. Daarbij passeert vrijwel iedereen die bij de uitvoering betrokken was de revue; de belastingdienst, Sociale Zaken, bewindslieden die niet ingrepen, de rechter. Dat zal bij de parlementaire enquête straks niet anders zijn, want die zijn verworpen tot de showprocessen van de democratie met de Tweede Kamer als aanklager, rechter en jury.

Weinig aandacht krijgt tot dusver dat de genoemde actoren een wet uitvoerden die nauwkeurig voor-

¹ De auteur was betrokken bij het opstellen van twee adviezen 'Omzien in verwondering' over de problematiek van de kinderopvangtoeslag. Feiten en gegevens in dit artikel zijn in die adviezen te vinden en worden daarom zonder nadere bronvermelding gebruikt.

Commissie kinderopvangtoeslag

schreef hoe gehandeld diende te worden in de gevallen dat er te veel toeslag was betaald. Onvermeld blijft dat de problematiek van zeer hoge terugvorderingsbedragen niet pas ontstond tijdens de heksenjacht op fraude in 2013-2015, maar al bleek bij de eerste toepassing van de wet². Dat werd -helaas terecht- beschouwd als gevolg van de gekozen opzet van het toeslagensysteem. Natuurlijk valt te betreuren dat er toen en later niemand *'verantwoordelijkheid nam'*³. Maar al in 2009 verschenen hierover berichten in de media, toch had de Tweede Kamer daar toen geen oor voor. Die opende eerst enkele jaren later de jacht op fraudeurs. Pas in 2018 ontstond aandacht voor deze zaak, maar, als gezegd, vooral vanuit de vraag: wie heeft het gedaan, wie heeft schuld?

² Al in het eerste jaar (2006) waren er meer dan 500 terugvorderingen > € 10.000. In 2007 waren het er meer dan 2000, in 2008 maar dan 4000 en in 2009 bijna 6000. Na 2012 begonnen deze aantallen snel af te nemen omdat de Belastingdienst eerder ging ingrijpen als gevolg van de aandacht voor fraude.

³ Ongekend onrecht', Verslag – Parlementaire ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag; Kamerstukken II 2020-2021, 35 510, nr. 3.

⁴ Rb. Den Haag 6 februari 2019, ECLI:NL:RBDHA:2019:6233.

Echte opwinding ontstond toen bleek dat er onrechtmatig gehandeld was door de Belastingdienst. Maar de problematiek is niet veroorzaakt door onrechtmatig optreden van de overheid, zoals ook de burgerlijke rechter heeft vastgesteld⁴. Men zou bijna zeggen: helaas niet, want dan zou het 'repareren' van de gevolgen eenvoudiger zijn en zou de problematiek minder traumatisch zijn voor de rechtsstaat. Kern van het probleem is echter dat veel huishoudens in ernstige en soms blijvende financiële problemen zijn gebracht, door de reguliere werking en handhaving van de KOT-regelgeving en de uitleg die daar in uitvoering en rechtspraak aan is gegeven. Dat maakt het tot een nachtmerrie van de rechtsstaat; ieder deed wat er van hem verwacht werd, of wat men meende dat er verwacht werd -ook de Tweede Kamer- en daardoor ging het mis. Juist dat maakt een analyse van wat er misging, dringend noodzakelijk.

Wat ging er mis?

De problematiek rond de kinderopvangtoeslag confronteert de wetgever met een van de meest penibele vragen in de rechtsstaat; hoe om te gaan met onrechtvaardige gevolgen van rechtmatige toepassing van wetgeving die overigens niet onbevredigend functioneert. Wat er 'misging' is dat men in 2002/2003 meende het 'ei van Columbus' te hebben -negatieve belasting- voor het tot dat moment onoplosbaar ogende vraagstuk van de 'armoedeval' dat steeds gecompliceerder werd door het gestaag groeiend aantal inkomensafhankelijke bestemmingsbijdragen. Men was vooral gefascineerd door de oplossende mogelijkheden daarvan en lette minder op mogelijke schaduwzijden. Toen die schaduwkanten al vrij snel bleken, werden zij als onvermijdelijk gezien en in geen verhouding tot de ook gebleken oplossing. Is zo'n benadering echter eenmaal gekozen en in rechtspraak bevestigd, dan wordt het steeds moeilijker daarop terug te komen, ook als de schaduwzijden groter blijken dan aanvankelijk gedacht.

Toen men dan ook in de loop van 2013 binnen de Belastingdienst concludeerde dat er in bepaalde gevallen sprake was van disproportionele gestrengheid, was de oplossing niet eenvoudig een kwestie van wijziging van de toepassing. Daarmee zou teruggekomen worden op een jarenlang gebillijkte praktijk, hetgeen onmiddellijk de vraag zou oproepen hoe om te gaan met gedupeerde ouders van eerdere en vergelijkbare beslissingen. Bovendien moest de Belastingdienst dit aankaarten in een aanzwellende orkaan van verwijten in de Tweede Kamer dat de Dienst niet onder con-

---

⁵ KAMERSTUKKEN II 2011-12, 33207, NR. 4

trole zou zijn omdat zij onvoldoende optrad tegen fraude. Om onder die omstandigheden met de boodschap te komen: 'er is geen fraude, dit kan niet', was waarschijnlijk slechts als bevestiging gezien van de 'verkeerde' houding van de Belastingdienst. Eerder had de afdeling advisering van de Raad van State er al op gewezen dat 'de keizer geen kleren aan had'; dat er geen aanwijzingen waren van de vermeende groei van systematische fraude in de sociale zekerheid⁵. Op dat moment leefde de Tweede Kamer evenwel nog geheel in de 'waan' dat overtredingen van de regels die in de media als 'massale fraude' of 'grote fraudezaak' werd gemeld, een bevestiging vormden van het vermeende probleem van grootscheepse fraude. Dat was het probleem had men in het regeerakkoord afgesproken; dus was dát het probleem.

Hoe is het zo gekomen?

De kabinetten Kok hadden zwaar ingezet op deregulering en marktwerking. Gevolg was echter dat de marktprijs van bepaalde 'sociale goederen' steeg, waardoor deze buiten het bereik raakten van gezinnen met een laag inkomen. Belastingaftrek bood geen oplossing omdat betrokken gezinnen geen of te weinig belasting betaalden. Vandaar het verschijnsel van inkomensafhankelijke bestemmingsbijdragen dat snel toenam en waarbij ieder departement eigen inkomensdefinities en eigen toepassingscriteria hanteerde. Wie dan ook door arbeid zijn bruto inkomenssituatie wist te verbeteren, merkte daar netto vrijwel niets van vanwege het progressief wegvallen van de ene na de andere bestemmingsbijdrage; de zgn. armoedeval. Een problematiek die slechts nijpender werd door de beoogde hervorming van het stelsel van ziektekostenverzekering enerzijds en de invoering van een tegemoetkoming in de kosten van kinderopvang om arbeidsparticipatie van vrouwen te bevorderen, anderzijds.

Bij de verkiezingen in 2002 en 2003 bepleitte het CDA als oplossing voor dit complexe probleem de invoering van een negatieve belasting in de vorm van toeslagen. Zoals belastingen toenamen bij een stijgend inkomen, zou bij afnemend inkomen aanspraak ontstaan op toenemende toeslagen voor de kosten van bepaalde voorzieningen. In 2002 en 2003 werd tot de invoering daarvan besloten. Dat de Belastingdienst met de uitvoering zou worden belast, lag voor de hand, ondanks bezwaren van die zijde. De toepassing van de toeslagen zou immers nauw aan moeten sluiten bij het actuele inkomen dat alleen bij de Belastingdienst bekend is. Wel werd in het licht van de bezwaren van de Dienst besloten om de uitwerking van toeslagen waar mogelijk te doen aansluiten bij bestaande fiscale concepten en regels, zodat de Dienst niet met twee verschillende regimes zou worden geconfronteerd.

Misleidend concept en strikte regels

Die keuzen en afwegingen waren op zichzelf verklaarbaar en begrijpelijk. Ik schrijf dat niet om begrip te wekken of als rechtvaardiging, maar om te verduidelijken dat er bij de besluitvorming geen sprake was van kennelijke gebreken of nalatigheid. Juist dat is zorgwekkend, want het betekent dat dit soort missers zich moeilijk op voorhand laat herkennen en kan worden voorkomen. Het probleem zat in het beeld van toeslagen als een vorm van belasting zij het een 'negatieve'. Toepassing van dat beeld in regelgeving en beleid was de belangrijke oorzaak voor de averechtse gevolgen van de KOT bij toepassing en handhaving. Want de toeslagen zijn niet een 'negatief' van belastingen, maar het spiegelbeeld daarvan; niet een lineair verlengstuk in het negatieve, maar een spiegeling.

Bij belastingen heeft men inkomsten waaruit moet worden betaald. Bij toeslagen heeft men geen of onvoldoende inkomsten en daarom ontvangt men de toeslag op voorwaarde dat die onmiddellijk voor het bestemde doel wordt uitgegeven. Dan is het geld er niet meer als het wordt teruggevorderd. Dat is ook het verschil met belastingaftrek. Bij belastingaftrek heeft men eerst zelf uitgaven gedaan en krijgt die gedeeltelijk weer terug; bij een toeslag krijgt men geld om uitgaven te doen. Wordt bij belastingaftrek niet aan de voorwaarden (eigen bijdrage) voldaan, dan is er geen aftrek. Het terugvorderen van een toeslag omdat niet aan voorwaarden is voldaan, betekent dat geld moet worden terugbetaald dat er niet meer is omdat het verplicht werd besteed. Toch werd in de regelgeving de belastingaftrek gebruikt als uitgangspunt.

Miskenning van de verschillen tussen belasting en de beoogde toeslagen maakt deze tot een riskant recht. Dat wordt versterkt door een complexe maar strikte uitvoeringsregeling, bedoeld om oneigenlijk gebruik en fraude tegen te gaan. Zo rust de bewijslast dat men in aanmerking komt voor KOT geheel bij de ouders. Die hebben voorts de plicht iedere verandering in de gezins-, woon- of inkomenssituatie door te geven; de onvolledigheid of onjuistheid in de gegevens is geheel voor rekening van de aanvrager. Daarbij wordt een inkomensbegrip gehanteerd dat sterk kan afwijken van het werkelijk arbeidsinkomen; het schatten daarvan is al ingewikkeld als beide partners in loondienst zijn, maar is helemaal ingewikkeld bij flexibel arbeidscontracten of ZZP'ers. En iedere wijziging in die gegevens kan leiden tot verandering in de voorschotbeschikking. Want wat de toeslag-gerechtigde aan geld in handen krijgt, is een voorschot op een later vast te stellen toeslag. Het belastbaar inkomen waar de hoogte van de toeslag van afhangt, wordt pas een jaar later vastgesteld en in de praktijk is het door-

gaans nog later. Rechtsbescherming knoopt echter aan bij die vaststelling. Aan het voorschot kan de ontvanger in beginsel geen recht ontlelen. Het kan op ieder moment worden stopgezet, indien de Belastingdienst meent dat er iets niet juist is. Daarbij gold een “alles-of-niets aanpak”; kleine tekortkomingen konden leiden tot verlies van de volledige toeslag. Tot de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State daar in 2017 en 2019 een einde aan maakte, kon het zelfs zo zijn dat de toeslaggerechtigde die door de stopzetting van het voorschot de opvang niet meer kon betalen, daardoor zijn gehele aanspraak op toeslag verloor waarna ook wat hij al aan opvang had betaald weer terug moest betalen.

Dit strikte beleid werd voor het grootste deel in de wet verankerd. In het bijzonder telde daarbij de regel dat indien een herziening van het voorschot leidt tot terugvordering, het bedrag van de terugvordering in zijn geheel is verschuldigd en niet kan worden gematigd of kwijtgescholden (art. 26 Awir). Ook was het op grond van de wet (art. 18 Awir jo. art. 1.7, lid 1, Wko) bestendige bestuurspraktijk en vaste jurisprudentie dat de aanspraak op toeslag voor het hele jaar verviel, als slechts een deel van de opvangkosten was voldaan; de aanspraak kon dan niet slechts proportioneel worden verminderd. Eind 2019 is de Afdeling bestuursrechtspraak op deze uitleg teruggekomen om dat de gevolgen disproportioneel waren.

Met doorwerking in de uitvoering

Er is veel verontwaardiging dat burgers als fraudeurs zijn behandeld. Dat het voor betrokken ouders zo voelt is heel begrijpelijk; ze zijn financieel uitgekleeft en in een uitzichtloze situatie achtergelaten. Maar dat is niet omdat zij van fraude werden verdacht. Het is de wijze waarop het Nederlandse bestuursrecht in belastingzaken in het algemeen met overtreders omgaat. Er is tegen enkele gastouderbureaus wel strafrechtelijk opgetreden. Maar wat de ouders hebben ondervonden is de ‘hardheid’ van de regelgeving bij reguliere overtredingen.

Weliswaar kwamen na 2013 meer ouders met die ‘hardheid’ in aanraking, omdat de controle van de Belastingdienst in bepaalde dossiers tot *zero tolerance* controle werd onder druk van een publiek debat waarin iedere reguliere overtreding bij sociale voorzieningen al gauw als fraude aan de schandpaal werd genageld. De gewraakte institutionele voorin genomenheid begon aan de top. Die ouders werden echter niet harder aangepakt of getroffen dan ouders die in jaren vóór 2013 in het kader van reguliere controles in overtreding werden bevonden. Het hielp alleen niet dat er in die eerdere jaren -met goede bedoelingen- vanuit de Tweede

Kamer werd aangedrongen om toch vooral zo snel mogelijk een voorschot toe te kennen en pas later te controleren. Dat had het averechts effect dat daardoor overtredingen pas jaren later aan het licht kwamen en zich dan vaak in latere jaren herhaald bleken te hebben, waardoor de toeslagen over meerdere jaren tegelijk werden teruggevorderd. Bij tijdige controle hadden latere aanvragen mogelijk nog gecorrigeerd kunnen worden. Nadat in het kader van fraudebestrijding eerder tot controle werd overgegaan, nam het aantal hoge terugvorderingen dan ook af. Ook in ander opzicht speelde de verwevenheid van toeslagen en belastingen door in de handhaving. Handhaving in de sfeer van belastingen richt zich om begrijpelijke redenen op de grote bedragen. Bij belastingen zijn die doorgaans een indicatie van hoge inkomsten en sterke schouders. Hanteert men hetzelfde uitgangspunt bij toeslagen, dan heeft een averechts effect. Bij toeslagen en zeker bij de KOT zijn grote bedragen een indicatie van de lage inkomens en de zwakste schouders, die financieel 'klem' zitten bij terugvordering van het voorschot.

Hoe verder?

Toen de volle omvang van de problematiek duidelijk werd, was het snel communis opinio dat het stelsel van toeslagen op de helling moest. Dat is makkelijk gezegd, maar niet zo eenvoudig gerealiseerd. Weinig wordt besefte welke aantallen in het geding zijn. In 2019 werden 7,4 mln. toeslagen toegekend aan 5,6 mln. huishoudens; bij 650.000 toeslagen ging het om KOT. Aantallen die de maatschappelijke betekenis van toeslagen onderstrepen, alsook dat het stelsel in veruit de meeste gevallen redelijk functioneert. Zolang er sprake is van voorzienbare, stabiele voorschotten (bij ziektekostenpremies en huur) die van relatief beperkte omvang zijn, doen zich maar beperkt problemen voor. Bij de KOT gaat het echter om voorschotten die bij lage inkomens en meer kinderen snel op kunnen lopen, maar zeer gevoelig zijn voor verandering in de gezins- en inkomens-situatie. Mogelijk dat een oplossing zich dan ook vooral op de KOT zal richten; is het ook eenvoudiger om oplossingen te vinden.

In een tweetal uitspraken⁶ kwam de Afdeling bestuursrechtspraak op 23 oktober 2019 terug op de eerdere uitleg dat bij terugvordering geen matiging of kwijtschelding mogelijk was en dat bij gedeeltelijke betaling van de kinderopvang het hele voorschot moest worden terugbetaald.

---

⁶ ECLI:NL:RVS:2019:3535 en ECLI:NL:RVS:2019:3601

Daarmee ontstond ruimte voor maatwerk waardoor de druk om onmiddellijk tot wijziging van de KOT over te gaan, werd weggenomen. Maar wijziging van de KOT zal nodig zijn, want de ontstane problematiek is gevolg van de reguliere toepassing van de regels. De uitspraken hebben het eveneens mogelijk gemaakt om in een substantieel aantal zaken herstel te bieden. Dat is echter niet een zaak van 'grote stappen snel thuis'. Want ook hier dreigt -net als aan het begin van het verhaal- de politiek snel gefascineerd te zijn door wat een oplossing lijkt, zonder te letten op de keerzijde daarvan in de vorm van ander onrecht dat men daarmee aanricht. Want het is mooi om nu schulden van gedupeerde ouders over te nemen of kwijt te schelden, maar hoe dan te handelen met ouders die jaren krom hebben gelegen om maar verlost te zijn van de Belastingdienst en die nu geen schuld meer hebben om kwijt te schelden. Hoe verhoudt de politieke inzet om voor de problematiek van de kinderopvangtoeslag oplossingen te vinden, zich tot andere situaties waarin de rechtmatige toepassing van wet huishoudens ook in grote financiële problemen heeft gebracht.

Dat gedupeerde ouders geholpen moeten worden is buiten kijf. Maar ook daarbij dient de wetgever zich voortdurend bewust te zijn dat weinig dingen zo moeilijk zijn in de rechtstaat als het terugkomen op rechtmatig overheidshandelen zonder dat de rechtsorde daar blijvende schade van ondervindt. Men zit tussen Scylla en Charibdis; het oorspronkelijk overheidshandelen kan wel een aantasting van de grondbeginselen van de rechtstaat opleveren, maar als men niet oppast is het herstel dat niet minder, maar dan jegens anderen die nu geheel buiten beeld zijn.

Scylla en Charibdis

⁷ Ik weet niet of dit gezelschapsspel inmiddels al een andere benaming heeft gekregen.

Moraal van het verhaal

De gedupeerde ouders van nu zijn niet geholpen met een zakelijke analyse van wat er misging; potentieel gedupeerde ouders van morgen, des te meer. Het gaat bij deze problematiek om een wezenlijk probleem van de rechtsstaat; wat te doen als de wet zelf oorzaak is van gevolgen die in strijd worden geacht met de beginselen van de rechtsstaat? Natuurlijk kan men zich er van afmaken met de redenering, dat de wet niet fout is en de schuld ligt bij de uitvoering, de rechter, de bewindslieden, enz. Dan blijft men steken in politiek 'zwarte pieten'. Niet minder riskant is te denken dat herhaling in de toekomst kan worden voorkomen door grondige analyse. Het ging in deze zaak om fouten die zich op ieder moment weer kunnen voordoen; een verkeerd concept, waarvan de gevolgen werden verscherpt door de politieke emoties van het moment. Achteraf ziet men wel scherp wat er fout ging, maar op het moment zelf zit iedereen in dezelfde 'verblindings'. Natuurlijk moet er lering worden getrokken om herhaling te voorkomen. Maar de geschiedenis herhaalt zich slechts zelden; zij rijmt veel vaker, alleen zijn wij minder goed in het herkennen van het rijm.

Met het oog op vergelijkbare problemen in de toekomst is het vanuit die optiek belangrijker om de gevoeligheid voor signalen van mogelijke misslagen in de wetgeving te versterken alsook het vermogen om daar adequaat op te reageren en in te grijpen. Dat vergt verbeteringen. Het allerbelangrijkste is echter misschien wel de wijze waarop wordt omgegaan met signalen dat het mis aan het gaan is; en met de boodschappers van die signalen. Hoe meer daar met misbaar, schande en veroordeling op wordt gereageerd, des te geringer zal de neiging zijn bij verantwoordelijke bewindslieden en ambtelijke diensten om toe te geven dat er sprake is van mogelijke misslagen. In 2013 en 2014 was dat de reden waarom de signalen over disproportionele besluitvorming niet doordrongen. Met minder politiek misbaar en meer zakelijk oordelen, kunnen vergelijkbare situatie in de toekomst mogelijk beter worden aangepakt.

Politieke Jongerenorganisaties aan het Woord

Monique de Vries

Joost van Iersel

Interview Politieke Jongerenorganisaties JOVD en Perspectief

Hilde Wendel (24 jaar)

Sinds 2020 voorzitter van de JOVD, onafhankelijke politieke jongerenorganisatie sinds 2000 gelieerd aan de VVD. De organisatie telt circa 2700 leden met 18 afdelingen. Hilde studeert thans voor haar Masters Bestuurskunde en Veiligheid aan de VU in Amsterdam. Eerder studeerde ze aan de Thorbecke Academie in Leeuwarden.

Bina Chirino (29 jaar)

Sinds 2020 voorzitter van Perspectief, de politieke jongerenorganisatie van de ChristenUnie. Perspectief kent circa 2500 leden tussen de 12 en 30 jaar met afdelingen in 9 van de 12 provincies. Veel leden zijn tegelijkertijd ook lid van de ChristenUnie. Alvorens aan een studie Bestuur en Organisatiekunde te beginnen heeft ze een jaar vrijwilligerswerk met jongeren gedaan in Hoorn. Na twee jaar is zij van studie veranderd naar Taal- en Cultuurstudies-Europese identiteit aan de VU.

Jeugd zonder en met politiek

Hilde was in haar jeugd niet met politiek bezig, ze las zelfs geen kranten. Maar toen ze begon op te merken dat er dingen om haar heen aan het veranderen waren, zoals de verhoging van de leeftijd voor gebruik

van alcohol en de invoering van het leenstelsel, wilde ze weten hoe en door wie dat werd bepaald. In haar studietijd aan de Thorbecke Academie volgde ze vele debatten. Omdat veel van haar vrienden bij de Jonge Socialisten zaten, ging ze daar een keer kijken, Zij merkte direct dat die club niet bij haar paste en is toen lid geworden van de JOVD. Ze werd penningmeester en vervolgens voorzitter van de afdeling Friesland. Na in het hoofdbestuur verantwoordelijk te zijn geweest voor de organisatie van evenementen, werd zij afgelopen jaar gekozen tot landelijk voorzitter.

Bina herkent zich in het enthousiasme van *Hilde*. Bij haar thuis was iedereen in het gezin verplicht naar het jeugdjournaal te kijken en naar programma's zoals Zomblabla. Haar vader hield van politieke discussie en haar moeder hield zich bezig met vrijwilligerswerk en de kerk. Zij groeide op met het adagium dat als je iets onrechtvaardigs ziet je er ook iets aan moet doen. In haar studietijd was ze actief in haar studievereniging en in de medezeggenschap. Daar werd zij zich bewust van de hoge mate van regelgeving die alleen al in het onderwijs heerst. Dat stimuleerde haar om actief te worden bij Perspectief waar zij uiteindelijk in het bestuur verantwoordelijk was voor internationale zaken en sinds vorige jaar als landelijk voorzitter.

Ledentallen

De JOVD heeft het ledental wat zien teruglopen hetgeen wordt geweten aan het leenstelsel en de daaruit voortvloeiende studiedruk. Ook het feit dat activiteiten nu alleen online plaatsvinden, werkt niet in het voordeel: ze passen niet bij de aard van een politieke jongerenorganisatie – stevig te kunnen knallen in een discussie – als je niet na afloop met een biertje kunt napraten. Sinds Corona is het ledenaantal weer toegenomen omdat politiek echt centraal staat in het dagelijks leven van de jongeren. En de verkiezingen spelen daarin ook een rol. Bij Perspectief blijft het ledental min of meer constant. Er waren voor corona voldoende gelegenheden om elkaar te ontmoeten maar dat is nu ook bij Perspectief lastiger. Er zijn wel meer leden die actief willen zijn. *Bina* denkt dat dat komt omdat de ChristenUnie door de regeringsdeelname meer zichtbaar is en ook meer relevantie heeft.

Relatie 'Moederpartij'

Op de vraag of zij nu meer politieke belangstelling ervaren constateert *Bina* dat bij studenten de belangstelling groeit, maar dat in de "familiekring" eerder een zekere onverschilligheid heerst. Ook *Hilde* moet constateren dat de studenten op de Thorbecke Academie heel actief waren maar dat in Drenthe, waar zij is opgegroeid, politiek iets was van Den Haag, ver weg.

Hilde constateert dat in de VVD iedereen nogal eensgezind is, terwijl er in de JOVD juist heel veel discussie is. De achterban van de JOVD is niet per definitie alleen VVD; ook D66 en zelfs Ja21. Ze mist het eigenwijze van iemand als Hans Wiegel in de VVD. Er is in de JOVD steeds meer belangstelling gekomen voor jongerenvraagstukken. Voorheen boog de organisatie zich over hele brede vraagstukken maar sinds dit jaar proberen zij te focussen op jongerenthema's. *Bina* constateert dat *Perspectief* een andere soort politieke jongerenorganisatie is dan de JOVD. Velen van de leden zijn ook lid van de ChristenUnie met hetzelfde sociaalchristelijke gedachten-goed als grondslag.

Invloed Klimaat en Covid 19

Volgens *Bina* vergroot Corona alles uit, zeker met betrekking tot de jongeren die zich zorgen maken over hun studie, werk en een vaste baan, een huis. Jongeren zijn vaak erg eenzaam en daar komt die onzekerheid over hun latere leven bij. Juist dingen samen doen, het 'sociaalchristelijke' is in haar ogen belangrijk. Het sociale is verdwenen en die trend verergert door de lange lockdownperiode.

Hilde en de JOVD laten zich meer leiden door de liberale principes. Op de eerste plaats staat: wat kun je zelf, op de tweede plaats: wat kan je als samenleving voor elkaar doen en in laatste instantie: wat kan de staat doen. Dingen samen doen is enerzijds juist gestimuleerd door de Corona-epidemie (ook bij je lokale ondernemer b.v.), maar anderzijds is men hierdoor juist meer op zichzelf aangewezen. Het is nu moeilijker troost en steun te geven en te zoeken. Iemand is zelf verantwoordelijk maar moet ook open staan voor anderen: als je zelf jouw zaken goed voor elkaar hebt, dan heb je ruimte en mogelijkheden om mensen om je heen te helpen. We zijn mensenmensen.

Bij *Bina* staat juist de ander voorop.

Europese Samenwerking

Bij de JOVD wordt belang gehecht aan Europese samenwerking op hoofdlijnen zoals op het gebied van klimaat, migratie. Dus grensoverschrijdende vraagstukken. Ook is het belangrijk één front te vormen tegenover mondiale machtsblokken zoals China. De JOVD werkt samen met andere liberale jongerenorganisaties in de LYMEC (European Liberal Youth) en de ILFRY (International Federation of Liberal Youth). *Perspectief* werkt met de SGP-jongerenorganisatie samen in de ECPYouth (European Christian Political Youth). Hun standpunten zijn min of meer dezelfde als die van de JOVD, maar met een accent op mensenrechten en kwetsbaarheid van bevolkingsgroepen. Belangrijk is de soevereiniteit in eigen kring.

Issues

Belangrijke issues van Perspectief zijn: klimaat waar zij een ambitieus perspectief op hebben, mobiliteit vanwege het feit dat veel jongeren afhankelijk zijn van het openbaar vervoer, de schuldenproblematiek-kredieten, studieschuld, hypotheek in de toekomst- maar ook de positie van de Oeigoeren. Je naasten hoeven niet dichtbij te wonen.

Voor *Hilde* zijn gelijke kansen in het onderwijs belangrijk hetgeen niet wil zeggen dat zij persé tegen het leenstelsel zijn: maar de kansengelijkheid neemt toe wanneer bijles alleen voor kinderen met rijke ouders is weggelegd. De kwaliteit van het onderwijs moet naar haar mening omhoog. Ook starters moeten meer zekerheden krijgen: baanzekerheid en een huis. Over medisch-ethische kwesties verschillen de beide voorzitters van mening. De JOVD steunt de huidige wetgeving m.b.t. abortus en euthanasie en is verbolgen over het feit van de demonstranten en hun uitlatingen bij abortusklinieken (baas in eigen buik). Perspectief pleit voor een breder aanbod van anticonceptiva naast alleen de pil.

De JOVD staat wel dat er een aanvulling op de wetgeving inzake voltooid leven mogelijk moet zijn, maar dan wel pas na een zorgvuldige afweging. Perspectief staat hier anders tegenover. Zij willen dat mensen waardig ouder kunnen worden en daarin worden ondersteund. Ook over legalisering van softdrugs hebben zij een verschillende mening. Echter, de beide organisaties hebben wel samen met andere organisaties opgetrokken aan het begin van dit jaartegen seksueel geweld tegen jongeren.

Kabinetsformatie

Er is veel geschreven en gesproken over het vertrouwen van de burger in de overheid n.a.v. de toeslagen-affaire, waarop het kabinet is aftreden. Dit brengt ons op de vraag hoe zij en hun organisaties daar tegenaan kijken. *Hilde* merkt op dat de toeslagenaffaire diepe indruk heeft gemaakt, maar de perikelen er omheen zelf niet zo boeien. Ze doelt daarmee op het 'Omtzigt functie elders'- verhaal ten opzichte van de hele toeslagenaffaire. Wel is zij van mening dat de Tweede Kamer iets moet doen aan de grote problemen. Zo kan het niet langer. Niet alles moet worden dichtgetimmerd. Er moet meer discussie komen in de Kamer. Waarom wordt niet gedacht aan een minderheidskabinet? Wat betreft de JOVD moet er ook een sterke fractievoorzitter tegenover Mark Rutte staan. Belangrijk is ook te kijken naar de grote beslissingen zoals de klimaatproblematiek. De grote problemen waar wij voor staan vragen ook verantwoordelijkheid van de Tweede Kamer en daarin hebben alle fracties een rol. De vraag is of alle fracties die rol aankunnen.

Bina meent dat het niet alleen gaat van vertrouwen van de burger in de

overheid maar ook om vertrouwen van de overheid in de burger. Je zit als volksvertegenwoordiger niet voor jezelf in de Tweede Kamer. Het gaat om de integriteit van de volksvertegenwoordiging, die in de gelegenheid moet zijn om controle uit te oefenen. Het zou verstandig zijn als er een regeerakkoord komt met een meerderheid in de Kamer. Het vertrouwen is kwijt, maar we moeten ook door. Verantwoordelijkheid betekent ook dat er momenten van rust, zelfreflectie en bezinning ingebouwd moeten worden. *Hilde* geeft aan dat hierover veel wordt gediscussieerd in de JOVD. Het is te simpel om te zeggen dat dit de oplossingen zijn en dan weer doorgaan. Of, dat Rutte weg moet en dat alles dan is opgelost. In het regeerakkoord zou een passage moeten komen over hoe om te gaan met macht en tegenmacht, met de beloftes die zijn gemaakt ten aanzien van transparantie. Het probleem is veel groter dan het lijkt. Hoe los je het op zonder dat we over tien jaar weer voor dezelfde dilemma's staan?

Na een digitaal interview van bijna twee uur kunnen we constateren dat de jongeren van nu zich zeer bewust zijn van de problemen waarmee zij te maken hebben en nog meer zullen krijgen. En dat ze ook zeer gemotiveerd zijn een bijdrage te leveren aan de oplossing al is die niet altijd dezelfde.

Daarvoor zijn politieke jongerenorganisaties zo belangrijk!

'Samen zorgen dat uitvoering écht lukt'

*Leonard Geluk,
Algemeen directeur
VNG*

De relatie tussen het rijk en de gemeenten staan onder druk. De afgelopen jaren hebben gemeenten er enorm veel taken bijgekregen. Niet alleen de taken in het sociaal domein sinds 2015, maar ook de grote opgaven van de toekomst, zoals de klimaattransitie, de invoering van de omgevingswet, digitalisering en de democratische transitie. Daar kwam het afgelopen jaar de coronacrisis bovenop. Gemeenten hebben zich volop ingespannen om inwoners en ondernemers een vangnet te bieden, de maatregelen te handhaven en tegelijkertijd de gemeentelijke dienstverlening en besluitvorming voort te zetten. Veel gemeenten hadden al moeite om hun begroting rond te krijgen en dat is door de recente ontwikkelingen een nog nijpender probleem geworden. Het vet is van de botten.

Onnodige complex

Hoewel het rijk en de decentrale overheden overtuigd zijn van hun gezamenlijke verantwoordelijkheid voor alle inwoners, is er een sfeer van ruzie en verwijten ontstaan. De decentrale overheden verwijten het rijk dat zij belast worden met te grote verantwoordelijkheden, zonder dat daar voldoende bestuurlijke autonomie en financiële middelen tegenover staan.

In het verleden was dat anders. Onder andere sinds de Wet Dualisering Gemeentebestuur in 2002, waarmee de positie van gemeenteraden werd versterkt, en de roep om meer betrokkenheid en participatie van inwoners, verschoven de verhoudingen van centraal naar decentraal. De economische crisis vanaf 2008 droeg bij aan een verdere versnippering van het politieke landschap. Gemeenten kregen meer verantwoordelijkheden, met de bedoeling maatwerk te leveren en daardoor ook kosten-efficiënter te zijn. In het verantwoordingsonderzoek naar de bedrijfsvoering van BZK in 2019 concludeert de Algemene Rekenkamer dat de minister soms zeggenschap claimt die zij formeel niet heeft, terwijl zij aan de andere kant haar bevoegdheden in sommige domeinen niet volledig benut.

Het gevolg van deze ontwikkelingen is dat het rijk steeds minder oog heeft gekregen voor de uitvoering van beleid. Het rijk heeft te weinig zicht op knelpunten, die soms uitsluitend door veranderingen in wetgeving en door extra middelen kunnen worden opgelost. Dit leidt tot een spanningsveld tussen centrale en decentrale overheden die de bestuurlijke verhoudingen bemoeilijkt en het openbaar bestuur onnodig complex maakt. De inwoners zijn daar uiteindelijk de dupe van, zoals we zagen bij de Toeslagenaffaire.

Beter decentraal bestuur

Voor gemeenten is de vorming van een nieuw kabinet de uitgelezen kans om de verhoudingen te herstellen en verbeteren. In aanloop naar de verkiezingen en de kabinetsformatie heeft de VNG, als belangenbehartiger van alle 352 Nederlandse gemeenten, het initiatief genomen voor een wetsvoorstel voor een verbeterd decentraal bestuur. Met deze wet willen we de positie van gemeenten versterken.

Dat doen we onder andere door artikel 2 van de wet op de financiële verhoudingen aan te scherpen. Als er een taak bij komt, dan horen daar voldoende middelen bij. Om in de toekomst te voorkomen dat wij er taken bij krijgen zonder de benodigde middelen, zouden we een onderzoeksinstituut kunnen laten uitrekenen welk budget benodigd is. Zo'n instantie moet een onafhankelijke en zelfs bindende toetsing kunnen doen.

Onderdeel van de wet is bovendien dat er interbestuurlijke geschillenbeslechting in het leven wordt geroepen. Een arbitragecommissie. Voor de tekorten in de jeugdzorg, die inmiddels zijn opgelopen tot 1,7 miljard, hebben wij deze arbitrage al ingeroepen. Dit is in 2019 afgesproken, uitsluitend voor de discussie over middelen jeugdzorg. Het rijk is ons onlangs tegemoetgekomen met een eenmalige extra bijdrage van 613 miljoen. Maar dat is niet voldoende om de structurele tekorten aan te vullen. Arbitrage is voor ons een laatste redmiddel om de onenigheid over de financiën te beslechten. Omdat er veel vergelijkbare discussies zijn, zou arbitrage ook voor andere situaties ter sprake moeten komen. Maar eigenlijk zou het zover niet moeten komen. Het rijk zou meer aandacht moeten besteden aan de realisatie van beleidswensen. Als er sprake is van adequate bekostiging is arbitrage niet snel aan de orde.

Tot slot draagt de wet op het decentraal bestuur ook bij aan het versterken van de positie van de minister van Binnenlandse Zaken. Die zou meer grip moeten hebben op de taken die de vakministers nu rechtstreeks naar gemeenten doorsluizen vanuit een duidelijk concept op het binnenlands bestuur. Ten tijde van de corona-crisis heeft de minister van BZK heel actief meegedacht over de wijze waarop gemeenten geholpen kunnen worden om hun werk goed te doen. Het ministerie heeft laten zien dat het de regierol richting de andere departementen kan vervullen. En dat is de rol van BZK zoals wij die graag zien: zorgen dat de uitvoering van beleid écht lukt.

Rust, reinheid, regelmaat

Voor onze plannen kregen we de afgelopen periode ook bijval van een tweetal gezaghebbende instituten. De Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB) stelde in haar rapport *Rust, reinheid en regelmaat* dat de verhoudingen uit het lood zijn. De raad onderscheidt vier elementen waaraan gewerkt moet worden. Ten eerste de financiën. Die behoeven geen verdere uitleg, want dat er tekorten zijn is meer dan duidelijk. Ten tweede de bestuurlijke organisatie. Het loopt scheef in de verdeling tussen opgaven, schaal en bevoegdheden. Door - soms zelfs verplichte - regionale samenwerking verliezen gemeenten de controle op hun uitgaven. Ten derde de instrumenten, die zijn er onvoldoende, vooral bij de sturing op grote, meerjarige opgaven zoals de klimaattransitie. En ten vierde de instituties en cultuur. De spelregels voor de omgang tussen Rijk en decentrale overheden worden onvoldoende gevolgd. Daardoor ontstaat die genoemde ruziesfeer en lopen discussies steeds vaker vast.

Ook de Raad van State (RvS) bracht een advies uit en constateerde, net als de ROB, dat vooral gemeenten momenteel te zwaar worden belast. De Raad adviseert met klem om gemeenten in ieder geval de komende jaren niet nog verder te belasten en om de financiële positie van gemeenten structureel op orde te brengen. De lopende arbitragezaak over middelen voor jeugdzorg zou -als het RvS-advies wordt gevolgd- de eerste en gelijk de laatste arbitrage zijn tussen bestuurslagen. Want een adequate financiële positie maakt verdere vormen van arbitrage overbodig.

Nader tot elkaar

Als VNG staan wij volledig achter deze adviezen. We hebben goede hoop dat we met het nieuwe kabinet betere afspraken kunnen maken. Dat is niet zomaar een wens, het is bittere noodzaak. Want als de coronacrisis straks achter de rug is, staat ons een lange periode van herstel en transformatie te wachten. Dat kunnen we alleen als we als overheid gezamenlijk optrekken. In het belang van de inwoners zijn wij bereid een stap te zetten om nader tot elkaar te komen. We hopen dat het rijk daar hetzelfde over denkt.

COLUMN

BOB VAN DEN BOS

Lang leve de oude politieke cultuur

De Tweede Kamer heeft de Nederlandse politieke cultuur drastisch veranderd en wel naar Amerikaans voorbeeld. De uitslag van de stembusstrijd werd alleen door de winnaar geaccepteerd. De tv-verkiezingsdebatten gingen gewoon door, maar nu in de Kamer zelf..

Toen Ruttes achilleshiel - zijn politieke geheugen - bloot kwam te liggen zagen alle fracties hun kans schoon om dit politieke cadeautje tot op het bot politiek uit te buiten.

Sommige fracties deden mee aan de lynchpartij om zelf het premierschap alsnog te kunnen opeisen, andere wilden de onderhandelingspositie van de winnaar verzwakken en weer een andere partij wist de eigen interne problemen af te wentelen op de nieuwe schietschijf. Grote woorden, overdrijvingen, persoonlijke aanvallen. Wilders mocht zelfs van de voorzitter en alle medeleiden ongestoord Trump imiteren: die maffiose leugenaar

moest achter de tralies! Als 'symbool van de oude politieke cultuur' kreeg Rutte de schuld van alles wat er fout gegaan was. Met gretige steun van media werd in de heldhaftige strijd tegen de eenzame VVD-lijstrekker het meest effectieve politieke kanon in stelling gebracht: Omtzigt met zijn toeslagenaffaire.

De nieuwe politieke cultuur bestond uit populisme, opportunisme en hypocrisie. Politici riepen Rutte ter verantwoording voor een beleid en regeerstijl waar ze zelf als (oud)minister of Kamerlid medeverantwoordelijk voor waren geweest. Leaders van 'gesloten' partijen schreeuwden het hardst om openheid. Iedereen op het Binnenhof beseftte dat Omtzigt een obstakel voor de formatie was waar de 'Verkenning' niet omheen kon. Fractieleaders verweten de VVD-voorman Omtzigt te willen 'lozen', maar in werkelijkheid probeerden ze zelf van Rutte af te komen. Fracties die jarenlang geen enkele belangstelling hadden getoond voor de toeslagenpraktijk wisten plotsklaps niet hoe vaak ze Omtzigt moesten prijzen en citeren. Aan fraudebestrijding had niemand meer een actieve herinnering.

De heilig verklaarde Omtzigt had de hele Kamer bekeerd: een minister-president is er niet om de coalitie bij elkaar te houden of om ambtenaren te beschermen. Ineens zag iedereen het licht en het Kamerkoor zong in ongekende harmonie: weg met de oude bestuurscultuur! transparantie! menselijke maat! dualisme! tegenmacht! Om terug op de bok te kunnen moest de dirigent zich het nieuwe koorrepertoire vliegenvlug eigen maken. Dat vond hij geen probleem, graag gedaan.

De ouderwetse Haagse partituur van redelijkheid, bestuurbaarheid, compromisbereidheid en ingetogenheid werd vervangen door slecht politiek theater: te veel verontwaardiging op te hoge toon. Wel een origineel plot: in de nieuwe politieke cultuur mocht Omtzigt, als CDA nummer twee, de hele formatie gijzelen.

Na de afrekening moet alles anders en beter worden. Langere debatten in kabinet en Kamer, meer dualisme, meer openbaarheid, meer oog voor de burger. De achterkamertjes verhuizen naar het verdomhoekje. Geweldig! En dat met een versplinterde Kamer met 18 fracties, barstensvol onervaren leden, ongeremde profileringsdrang, 'nieuw moreel leiderschap' op zijn Amerikaans, kritiekloos papegaaiende media, elkaar diep wantrouwende coalitiefracties, opstand uit de verlaten polder, en een beschadigde minister-president. Zo gaan we de grote problemen van onze tijd te lijf... O, o, o, wat mis ik toch onze oude politieke cultuur.

Europa en Nederland gaan voor Groen en Digitalisering

Joost van Iersel

1 Nieuwe inzichten en perspectieven na corona

Corona is geen rem op nieuwe inzichten en initiatieven. Stroperig nationaal beleid domineert weliswaar en de EU-aanpak wat betreft de farma industrie en de distributie van vaccins is ondoorzichtig. Maar tegelijkertijd ondergaat Europa massaal een versnelling van de digitalisering. Ook de klimaatdiscussie komt in een stroomversnelling. Met de jongeren voorop realiseert men zich, dat we in de strijd tegen het broeikaseffect geen tijd te verliezen hebben. En in vervolg op de pandemie wordt Europa opgeroepen actief te werken aan eigen producties. In Nederland spreken de politieke programma's duidelijke taal. Maar klimaat en digitalisering zijn zwaar politiek geladen thema's en door de complexiteit zullen nog héél wat hordes te nemen zijn om ze Europees te kanaliseren. Ook Nederland zelf moet zich politiek en bestuurlijk goed gaan organiseren.

2. Industriepolitiek

De transitie naar een zelfbewust Europa kan alleen slagen met een nieuwe industriepolitiek, een begrip dat sinds de periode Reagan-Thatcher in Nederland en Europa van de radar is verdwenen. Vanaf 2019 gooit de Commissie van der Leyen het roer om naar een offensieve agenda. De met urgentie gepresenteerde concepten van de *Green Deal* en *Digital Europe*

⁸ Zie de EU Communicatie Updating the new Industrial Strategy, COM (2021) 350 final, 5 mei 2021

beogen een radicale modernisering van de Europese economieën in de bedding van de *New Industrial Strategy*⁸. Men gaat scherp varen tussen het behoud van vrije, open concurrentie en gerichte overheidsactie. Geen Europese kampioenen, maar wel allianties, zoals van batterijen en chips (ASML, NXP!) en eigen Europese producties, zoals in farma. Wij willen niet worden vermalen tussen de VS en China. Vandaar het dominante belang van de interne markt niet alleen voor goederen, maar eindelijk ook voor diensten, overtuigende publiek-private allianties, met overheden, die weten wat zij willen, en ruim baan voor grensoverschrijdende samenwerking en projecten, en vooral ook veel technologie. Daarbovenop komt nog een screening van buitenlandse investeringen/overnames. Industriepolitiek is tot dusver vóór alles nationale competentie. Dus moeten 27 nationale 'industriepolitieken' dringend convergeren naar uitgangspunten en doelstellingen, terwijl corona eerder in tegengestelde richting werkt met een open geldkraan voor nationale ondernemingen. Politici praten dapper over strategische autonomie en Europese soevereiniteit, maar men moet allereerst beginnen het eigen huis op orde te brengen.

De met urgentie gepresenteerde concepten van de Green Deal en Digital Europe beogen een radicale modernisering van de Europese economieën in de bedding van de New Industrial Strategy. Men gaat scherp varen tussen het behoud van vrije, open concurrentie en gerichte overheidsactie.

3. Green Deal

Actief klimaatbeleid dwingt tot een ingrijpende energietransitie. Kleine én grote lidstaten erkennen inmiddels, dat de Europese schaal voorwaarde is voor effectiviteit en voor de bitter noodzakelijke geloofwaardige stem van de EU

op wereldniveau. Vandaar de Green Deal van eind 2019 en recent de New EU Strategy on Adaptation to Climate Change, die op basis van alle stappen sinds 2012 een uitgewerkt kader biedt. Maar nu begint het pas! Speerpunten zijn infrastructuur, mobiliteit, de bouw, productieprocessen en technologie. Op alle onderdelen moeten zowel door overheden als door het bedrijfsleven enorme slagen worden gemaakt. De uitgangsposities liggen behoorlijk uit elkaar. De energiemix van gas, olie, kernenergie, kolen, bruinkool, en waterkracht verschilt van land tot land. Keuze voor

energiedragers is nationaal, prijsvorming en belastingregiems zijn dat eveneens. Ditzelfde beeld weerspiegelt zich ook bij de nieuwe energiedragers, wind, zon, biomassa, waterstof. Vooralsnog biedt de EU een tamelijk chaotische aanblik. Iedereen volgt het eigen model van nationale voorkeuren. Vlak daarnaast ook de verschillen in financiële slagkracht tussen landen en partijen niet uit! Alle landen, regio's en zelfs steden hebben hun eigen plannen en tempo. Totale uniformering van het beleid is natuurlijk ondenkbaar en ook ongewenst. Daarvoor zijn de situaties te divers en is alle implementatie nationaal. De Commissie heeft beperkte sturingsbevoegdheden, maar zij is onmisbaar als verbindende factor en voor de inkadering van alle nationale beleid.

Zodra het op concrete maatregelen aankomt, zijn nog de nodige clashes te verwachten. Er is nog te weinig urgentie. Daartegenover voert Brussel – Commissie én Europese Raad – juist de toon op. Aan de hand van tal van voorbeelden wordt gesproken van een 'existentiële dreiging', die resulteert in een opstapeling van EU-instrumenten en stimuleringsmaatregelen.

Regie!

De moeizaam tot stand gekomen EU Climate Law van 20 april jl. bevat piketpalen op weg naar energieneutraliteit in 2050, met als tussenstation 2030. Het beleid beoogt grensoverschrijdende projecten, regelgeving voor normen en standaarden voor materialen en methodieken, het meten en monitoren van het nationale beleid, en ingrijpende Europese en nationale financiering van investeringen en doelgerichte science via leningen en subsidies. Technologie en innovatie staan bovenaan. Het hele bestaande EU wettelijke kader zal in overeenstemming worden gebracht met de klimaatdoelen. De EU biedt ook het onmisbare platform voor politiek, overheden, het bedrijfsleven en Ngo's. Zodra het op concrete maatregelen aankomt, zijn nog de nodige clashes te verwachten. Er is nog te weinig urgentie. Daartegenover voert Brussel – Commissie én Europese Raad – juist de toon op. Aan de hand van tal van voorbeelden wordt gesproken van een 'existentiële dreiging', die resulteert in een opstapeling van EU-instrumenten en stimuleringsmaatregelen. Nieuwe allianties zijn nodig tussen overheden, research en het bedrijfsleven, zonder welke de meeste maatregelen illusoir zouden blijken. Ons land levert een leerzaam proces. Klimaat staat al jaren op de agenda. Men is langzaam vooruit gestruikeld. We hadden achtereenvolgens de nogal wanordelijke klimaatafels, wel of niet van het gas af, uitdijende windparken te land en ter zee, het conflict

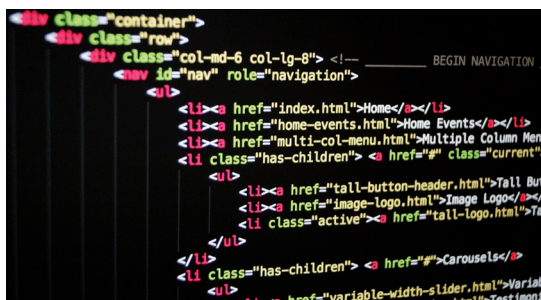
over de stikstof met controverses als rond de boeren en de bouw, de Urgenda-uitspraak, die de overheid over zichzelf heeft afgeroepen, wat te doen met kernenergie etc. De overheidsaanpak blijft in wetgeving en uitvoering de nodige hiaten vertonen en vraagt dringend om regie.

Trage start

In weerwil van veel rumoer was Nederland een trage starter, al verbeterd de ranking. In het bedrijfsleven treedt over de hele linie een gunstige kentering op. Duurzaamheid wordt internationaal een strategisch onderdeel van bedrijfsbeleid. Er is ook een omslag in de financiële wereld, die naast rendement en risico tegenwoordig ook de zgn. environmental, social & governance principles omarmt. Maar het maken echte grote slagen vereist continentaal een politiek kader, waarin ieder land zich voegt met een heldere programmatische aanpak met specifieke doelen en instrumenten. In Nederland moet het klimaatakkoord daarvoor borg staan.⁹ Aan de hand van criteria voor een gemeenschappelijke aanpak en voor de publiek-private allianties komen in de lidstaten transitieprocessen op gang, worden concurrentieposities veiliggesteld, komen Europese projecten tot stand en ontstaat voldoende financiële ruimte voor innovatie en technologie. De lidstaten hebben zich vastgelegd op de doelen en toezicht vindt plaats op basis van de ingediende klimaatplannen. Het is per definitie lange termijnbeleid, dat niet afhankelijk kan zijn van toevallige politieke coalities. Alle relevante partijen moeten zich voor die lange termijn committeren. Richtinggevende regie van Brussel is zeer wenselijk.

4. Digital Europe

Een minstens even zwaar geladen thema is de digitalisering. De hele wereld ondergaat in hoog tempo revolutionaire veranderingen, die diep in de samenleving doorwerken en ieder individu direct in zijn persoonlijke levenssfeer raken. Deze dimensies komen in de gangbare politieke discussie volstrekt

⁹ Zie de EU Communicatie Updating the new Industrial Strategy, COM (2021) 350 final, 5 mei 2021

onvoldoende voor het voetlicht. We zien sinds kort een kentering. Corona bevestigt die. Als gevolg van het noodgedwongen thuis werken en gebrek aan onderling fysiek contact, is digitalisering een spectaculaire bron van creativiteit en inspiratie. ICT, en daarmee de banen, groeien exponentieel, (nieuwe) ICT-applicaties binnen ondernemingen en organisaties breken baan. Steeds meer startups schieten uit de grond. Politiek staan privacy, hacking en cyber, en de dominante Big Tech in de schijnwerper. Maar het gaat het om veel meer¹⁰. En de grenzen zijn niet in zicht. Er is een politieke en economische concurrentieslag zonder weerga gaande in alle sectoren op het punt van infrastructuur, technologie, markten en prijzen, en vooral van normen. Europa staat op achterstand. Een inhaalslag maakt alleen kans in gezamenlijkheid: grenzen slechten, gemeenschappelijke waarden, innovatie, intellectuele eigendom en dataverwerking. De situaties in landen lopen nog steeds sterk uiteen. In de hele Unie moet het tempo aanzienlijk worden opgevoerd. Bijstelling van bedrijfsdoelen en de aanpassing van businessmodellen leidden tot jaren vertraging. Inmiddels vindt onder leiding van de internationaal opererende bedrijven een beslissende omslag plaats, maar er zijn nog achterstanden bij de middelgrote en kleinere bedrijven. Voor de overheden geldt dat a fortiori. Politiek – zoals bij ons in de Tweede Kamer – zijn kennis en besef weinig ontwikkeld. Een paar elementen, vooral *privacy*¹¹ en cyber krijgen veel aandacht, maar de verdere context en inhoud en de financiële consequenties blijven door fragmentarische behandeling onderbelicht. In de bedrijvensector staat Nederland gelukkig zijn mannetje, wat grotendeels de positieve economische post-corona prognoses verklaart.

Als gevolg van de vrij recente doorbraak van Digital Europe ligt nu een forse agenda ter tafel. Na jarenlange hoofdzakelijk defensieve juridische acties en gejammer over achterstand op de VS en China, legt de EU haar schuchterheid af en komt een eigen Europees model ten leven.

GAIA-10

Als gevolg van de vrij recente doorbraak van Digital Europe ligt nu een forse agenda ter tafel. Na jarenlange hoofdzakelijk defensieve juridische acties en gejammer over achterstand op de VS en China, legt de EU haar schuchterheid af en komt een eigen Europees model ten leven. Een nieuw signaal zijn de in januari jl. ingediende Digital Services Act en Digital

¹⁰ Zie Nederlandse Digitaliseringsstrategie 2020, brief aan de Kamer 25 juni 2020

¹¹ Op basis van de fameuze Algemene Verordening Gegevensbescherming (EU) 2016/279

Markets Act. In essentie beogen deze revolutionaire nieuwe regelingen een veiliger en opener Europese digitale ruimte ter bescherming van alle gebruikers van digitale diensten onder zekerstelling van een level playing field met het oog op innovatie, groei en Europese concurrentiekracht. Een centraal onderdeel is de planning van eigen Europese platforms voor data, geheel onafhankelijk van die van derde landen. Op het ogenblik zijn de internationaal opgeslagen Europese data vrijwel totaal afhankelijk van Amerikaanse platforms, wat de nodige verontrusting bij Europese bedrijven oplevert. De Chinese overheid versterkt haar greep op techbedrijven zoals Alibaba en Tencent, en werkt systematisch aan de uitbreiding van eigen dataplatforms. Daarmee zijn onuitputtelijke databestanden in handen van Amerikanen en Chinezen, die leiden tot meer precisie en synergiën en daarmee tot kennisvoorsprong en normstellingen. De strijd over de dominantie van de wereldmarkt wordt toegespitst in een Amerikaans-Chinees gevecht over data en AI. Op basis het door Brussel overgenomen Frans-Duitse initiatief GAIA-10, waarbij ook Nederland zich heeft aangesloten, en waarin een groot aantal vooraanstaande ondernemingen en technologische instituten deelnemen, streeft men naar een Europees alternatief. GAIA-10 is een data-infrastructuur, waarvan de kernpunten zijn interoperabiliteit, vertrouwen, soevereiniteit, transparantie en open standaarden. Grondslag zijn bestaande Europese regelgeving en normen, met name veiligheid en de bescherming van gegevens, en het behoud van data binnen het EU-territoire. GAIA-10 moet ook meer kansen scheppen voor Europese partijen om zaken te doen met Europese cloudproviders. Dit alles ten dienste van burgers, bedrijven, organisaties en overheden.

5. Overkoepelende strategie en bij de les houden

We komen in een nieuwe wereld, die wordt gedreven door digitalisering en data. Deze vormen de basis voor alle ecosystemen, zoals ook voor klimaatbeleid, de veiligheid/cyber en het medische cluster. Samenwerking tussen publieke en private partijen en dus ook industriepolitiek wordt op nieuwe leest geschoeid. Politiek uit zich deze verschuiving in de benoeming in veel landen van een bewindspersoon Digitalisering en met directe verantwoordelijkheid van de regeringsleider, zoals in Frankrijk en Duitsland. Klimaatbeleid en digitalisering gaan het meest profijt trekken van het EU Herstelfonds van €750 miljard, dit in aansluiting op de miljarden van bestaande EU-fondsen en leningen van de Europese Investeringsbank (EIB). Alle lidstaten hebben hun nationale plannen. Als ze niet door de selectie komen, komt er ook geen geld. Dus loopt het programma vertraging op. China besteedt

steeds meer geld aan technologie en verscherpt de targets voor bedrijven. In de VS staat een spectaculair nationaal programma van bijna 6 triljoen dollar op stapel, waaronder 1,9 triljoen voor infrastructuur, digitalisering en klimaatbeleid.

De EU kan bogen op eigen troeven, zoals de regelgeving, talent, en creativiteit, sterke economische sectoren en technologie. Maar wat vooral is er behoefte aan overtuigende overheden met een vertrouwenwekkend en doelgericht lange-termijn beleid voor publieke en private partijen, dat aansluit bij de leefwereld van de huidige generatie, die inspeelt op de fundamentele verschuivingen. EU-programmering is noodzakelijk, maar door de spreekwoordelijke fragmentatie in Europa en het achterstallig onderhoud ook in eigen land gaat het gewoonweg té langzaam. Van het komend kabinet mag effectieve politieke en bestuurlijke organisatie verwacht worden. Klimaat en digitalisering, synergie van beleid en publiek-private allianties worden prioriteiten, waarin veel departementen en overheidsdiensten en de regio's hun deel hebben. Maar centrale regie en monitoring moeten zichtbaar en vast worden verankerd om alle partijen bij de les te houden. Daarvoor is in mijn visie de minister van Economische Zaken, ondersteund door een stevig beleidsteam, de meest aangewezen bewindspersoon.

Klimaat en digitalisering, synergie van beleid en publiek-private allianties worden prioriteiten, waarin veel departementen en overheidsdiensten en de regio's hun deel hebben. Maar centrale regie en monitoring moeten zichtbaar en vast worden verankerd om alle partijen bij de les te houden. Daarvoor is in mijn visie de minister van Economische Zaken, ondersteund door een stevig beleidsteam, de meest aangewezen bewindsman.

Datacenter Eemshaven

HET LEVEN VOOR EN NA HET PARLEMENT

Mieke van der Burg

Aan het woord: Rein Willems

Van 2007 tot 2011 was hij lid van de Eerste Kamer voor het CDA.

Voor zijn Kamerlidmaatschap was Rein Willems topman in het bedrijfsleven. Na zijn studie chemische technologie aan de TH Delft, trad hij in 1970 in dienst van de Koninklijke Shell Groep. Hij bekleedde binnen Shell tal van functies in de chemiesector, onder andere in Australië, Groot-Brittannië, Nederland en Brazilië. In 1993 werd hij president van Shell Philippines en vanaf 1998 executive vice president bij Shell Chemicals in Londen en Singapore. Van 2003 tot 2007 was hij president-directeur van Shell Nederland en tevens lid van het dagelijks bestuur van VNO-NCW en gedelegeerd commissaris bij de Gasunie. Na zijn pensioen heeft hij vele functies bekleed waaronder veel commissariaten bij diverse bedrijven en maatschappelijke activiteiten. Daarnaast is hij actief in diverse kerkelijke functies in de gemeente Den Haag en behoort hij tot de recent opgerichte 'Commissie Toekomst'.

Hij is al ruim 50 jaar betrokken bij de politiek. In de jaren '80 was hij politiek actief als raadslid in Otterland (1982-1986) en van 2007-2011 als lid van de Eerste Kamer. Sinds kort is hij lid van de VOP.

Geloofswaarden

Wat mij op dit moment vooral bezighoudt, is de vraag waar de échte, wezenlijke vraagstukken van vandaag beantwoord worden? Voor de korte termijn worden de vragen wel behandeld en beantwoord. Mij gaat het om vraagstukken, zowel maatschappelijk als kerkelijk, die dieper nadenken en lange termijn oplossingen vergen.

Deze krijgen nu onvoldoende aandacht.

Met die gedachten in het achterhoofd is tijdens mijn lidmaatschap van de kerkenraad van de Duinzichtkerk gewerkt aan plannen om tot een veel bredere rol van de kerk in de samenleving te komen en zijn we nu gekomen tot wat we ons Huis van Inspiratie, Reflectie en Ontmoeting noemen. Waarden van het geloof zijn immers breder dan de kerkgang. Juist in een dergelijk "Huis van inspiratie" komen fundamentele, zingevingsvragen aan de orde zoals: Welke zijn onze geloofswaarden? Waar komen deze vandaan? En hoe ga je daarmee om op dit moment? Hoe verschillen deze van geloofswaarden van andere godsdiensten?

Christelijke waarden zijn weliswaar ingebed in onze samenleving, in onze cultuur, maar hiervan moet je je wel steeds bewust zijn. Het recht op en bescherming van het leven is een dergelijke waarde. Ik maak mij bijvoorbeeld op dit moment ernstig zorgen om de recente discussie over verruiming van euthanasie. Mensen met een behoorlijke opleiding kunnen deze moeilijke afweging wellicht goed maken, anderen die een dergelijk denkproces niet kunnen doormaken, laten dit over aan artsen. En die hebben deze taak niet. In deze verruiming zit ook het gevaar dat de omgeving, de kinderen druk (kunnen) uitoefenen op de keuze voor levensbeëindiging. Ik heb in mijn omgeving die druk enkele keren meegemaakt. Dat moeten we als samenleving niet willen. Dat is onbarmhartig ten opzichte van mensen.

"Energie is politiek"

Ik lees erg veel. Nu, en ook vroeger. Samenlevingsvraagstukken hebben altijd mijn interesse gehad. Naast chemische technologie heb ik in mijn studententijd ook colleges gevolgd in filosofie en theologie in Kampen en Amsterdam. Dit was mede op aanraden van mijn oom, hoogleraar wijsbegeerte, naast elektrotechniek te Delft. Mijn keuze voor chemische technologie en niet voor chemie was dan ook zeer bewust. Het werk in een laboratorium trok mij niet aan, ik wilde werken midden in de maatschappij. Daar heb ik nooit spijt van gehad. In mijn internationale carrière heb ik altijd veel contact gezocht met mensen uit de betreffende landen. Dat bracht mijn werk voor Shell ook met zich mee. "Energie is politiek" zei Churchill eens. Dat is waar! Zo groeide steeds meer mijn belangstelling voor de politiek.

Te veel transparantie leidt tot ellende

Al op mijn 20e werd ik als student lid van de Anti Revolutionaire Partij (de ARP). Ik was overigens geen aanhanger van de radicale stroming in de ARP. De keuze voor een christelijk politieke partij lag voor de hand omdat ik in

een christelijk nest ben grootgebracht. Na zeven/acht jaar werken in het buitenland, ben ik in de Alblasserwaard, gemeente Ottoland, politiek actief geworden. Discussies interesseerden mij en ik heb er als raadslid geleerd hoe politieke processen verlopen. Op een goede manier compromissen sluiten. Toen ging het bijvoorbeeld om de vraag of tennissen op zondag moest worden toegestaan. Uiteindelijk zijn we eruit gekomen. Wel op zondag tennissen, maar niet tijdens de kerkdiensten. Een oplossing waarbij met verschillende groeperingen in de gemeente rekening werd gehouden. Vaak kom je niet in het openbaar tot dergelijke oplossingen. Op zondagavond kwamen in die gemeente de wethouders bij de burgemeester aan huis en werden allerlei zaken doorgesproken in ongedwongen sfeer. Transparantie vind ik goed, maar te veel transparantie leidt alleen maar tot ellende. Recent is dat maar weer eens gebleken. Er is meer vertrouwen nodig in ons parlement. Wantrouwen leidt tot ongewenste uitkomsten. Ook op andere terreinen geldt dit. Zo heeft bijvoorbeeld de openheid van salarissen van commissarissen niet tot de gewenste verlaging geleid, maar juist tot een verhoging van de inkomens!

‘Ze bakken er in Den Haag niets van’

Na mijn pensioen ben ik lid geworden van de Eerste Kamer. Als President-Directeur van Shell Nederland en bestuurslid van VNO/NCW had ik vanzelfsprekend regelmatig contact met minister-president Jan Peter Balkenende, en de ministers van EZ, Laurens Jan Brinkhorst en Maria van der Hoeven. De landelijke politiek kwam natuurlijk vaak aan de orde. Omgekeerd kreeg ik bij bedrijven vaak te horen: “Ze bakken er in Den Haag niets van” en ook dat er “niet de slimste mensen de politiek ingaan”. Die laatste opmerking stamt overigens uit de VOC-tijd. Politici waren toen de handlangers van de ondernemers. Dit zijn uitingen van een oude mentaliteit, heel veel dedain en dat stoorde mij. Toen mij werd gevraagd of ik mij kandidaat wilde stellen voor de Eerste Kamer, heb ik dat gedaan. Politiek kan je niet overlaten aan ‘beroepspolitici’. Men moet juist met maatschappelijke- en werkervaring de politiek ingaan en niet beginnen met een politieke functie om na enige tijd de sprong te maken naar het bedrijfsleven of een maatschappelijke organisatie. Ervaring is belangrijk in de Kamers. Anders is er te veel de neiging tot incidentenpolitiek. Langetermijn projecten krijgen daardoor nauwelijks een kans. Ook om een andere reden. Er zijn te weinig Kamerleden met een bèta achtergrond. Mensen die weten hoe projecten verlopen en dat veranderen halverwege niet meer moet kunnen zonder eerst goed naar de extra kosten te kijken. Een schrijnend voorbeeld hiervan is de besluitvorming over de verbouwingsplannen van het gebouw van de Tweede Kamer naar alle grote projecten (IT en infrastructuur) in de laatste decennia.

Met veel plezier ben ik gedurende vier jaar Eerste Kamerlid geweest en zal het anderen, zeker ook jongeren, aanraden. Ik heb geen schokkende zaken gedaan. Wel heb ik mij intensief beziggehouden met Genetically Modified Organism (GMO) waar het gaat om zaadveredeling en niet om genetische manipulatie. Via boeiende hoorzittingen hebben we dialogen gevoerd en zo kom je verder.

In NESTOR zag ik ook artikelen die mij interesseerden. Daarom ben ik lid geworden van de VOP.

Gespreide verantwoordelijkheid

In mijn politieke opvatting staat niet de overheid centraal, maar de eigen verantwoordelijkheid van mensen. Als je kijkt naar Oost-Europese landen dan zie je het negatieve bewijs hiervan. De overheid kan en moet het niet alleen doen, zeker niet de landelijke overheid. Ik ben voor gespreide verantwoordelijkheid. Leg de verantwoordelijkheid daar waar het kan worden gedragen. De overheid kan niet alles. En moet ook nee kunnen zeggen.

Een voorbeeld: in de EK hebben we gestemd over een wetsvoorstel om 5% van de parkeergelegenheden in NL te bestemmen voor mensen met een beperking. Laten de gemeenten dat zelf beslissen en niet landelijk via wetgeving.

De samenleving die mij voor ogen staat, is een samenleving met een goed rechtssysteem waarin sprake is van solidariteit, waar mensen elkaar ook aanspreken. Ik ben het eens met de burgemeester van Rotterdam, Aboutaleb, dat als de kerken en moskeeën er niet waren, de samenleving in ernstige sociale problemen zal komen.

Een samenleving waar mensen zorg hebben voor de wereld. Rentmeesterschap!

Commissie Toekomst

Begin vorig jaar ben ik samen met anderen van start gegaan in de Commissie Toekomst. Een privaat initiatief dat een lange termijnvisie ontwikkelt voor de grootste crisis van deze eeuw: de grondstoffencrisis. Het moet uitmonden in een Toekomstakkoord, een pendant van de Europese Green Deal. De Kerngroep bestaat uit zo'n 50 personen, jongeren en ouderen, die via het voeren van discussies, intensieve dialogen over problemen zoals klimaatverandering, het opraken van fossiele grondstoffen etc. tot zo'n lange termijnvisie wil komen. Het is een groep van deskundigen vanuit de wetenschap, het bedrijfsleven en Ngo's.

Hoe gaan we te werk?

Eerst moet het probleem heel grondig, in samenhang geanalyseerd worden, ook op lange termijn (fase 1). Daar ontbreekt het vaak aan en dan blijkt later dat de oplossingen maar een heel beperkt effect hebben.

Na de grondige analyse wordt gezocht naar effectieve oplossingen. Daartoe vinden in de tweede fase dialogen plaats om tot adequate en samenhangende oplossingen te komen, waarbij alle aspecten worden meegenomen.

Neem de opwarming van de aarde. De temperatuur verandert, maar waardoor? Dat is niet alleen door de CO-2 uitstoot. Dat speelt wel een rol maar is niet de hoofdoorzaak. De zonnevlekwerking die in cycli plaatsvindt, is veel belangrijker. Zo smelt de Noordpool hierdoor al sinds de jaren '80. En dat heeft het altijd gedaan.

Dit betekent niet dat het Akkoord van Parijs dan maar niet moet worden uitgevoerd, maar het is te weinig, het zet niet echte zoden aan de dijk. En er is veel meer werk aan adaptatie nodig.

Ook fossiele grondstoffen raken op den duur op. De discussie over kern-energie kan niet uitblijven, aangezien we energie zullen blijven gebruiken. De welvaart stijgt.

Een ander voorbeeld uit het verleden waaruit blijkt dat door goede science based dialoog er oplossingen komen: de gaswinning in de Waddenzee. Nadat het starten van de winning door het kabinet-Kok was stopgezet, werd in het begin van deze eeuw een goede dialoog gestart waarin alle problemen van de Waddenzee werden gerangschikt en bleek de oplossing te zijn: wel gas produceren, maar stoppen met kokkelvisserij en mosselvisserij.

Op dit moment zijn we bezig draagvlak te krijgen voor het organiseren van dergelijke dialogen via gesprekken met de SER, FNV, VNO/NCW etc. Wanneer het werk zal zijn afgerond is nu moeilijk te voorspellen.

Dienend leiderschap

De roep om nieuw leiderschap is op dit moment aan de orde van de dag. Sigrid Kaag heeft dit als nieuw item naar voren gebracht. Hoe ik daarover denk?

Voor mij is het beste leiderschap, dienend leiderschap. Mark Rutte voldoet hieraan naar mijn mening. In de 'Preek van de Week' heeft hij hierover

een boeiend betoog gehouden. Daar ben ik het zeer mee eens. Je moet openstaan voor kritiek en ook feedback vragen van anderen. Dat is noodzakelijk voor een leider. Daarmee creëer je vertrouwen en dat is wezenlijk, en in een samenleving onmisbaar. Een samenleving zonder vertrouwen is geen goede samenleving. In Nederland is er overigens meer vertrouwen dan bijv. in de VS en het VK met dramatische gevolgen die daar ook zichtbaar zijn. Iedere nuancering is daar weg vooral als gevolg van het tweepartijensysteem. Veel partijen is op zich een goede zaak, er moet dan veel gesproken worden en daardoor creëer je betere oplossingen, die ook draagvlak hebben.

Geen groeiende ongelijkheid

Op dit moment is de scheefgroei en ongelijkheid in de samenleving een hot item. Dit is zeker het geval in de VS en de UK, maar hier in Nederland niet. Als je kijkt naar de CBS-cijfers dan zijn er geen toenemende verschillen in inkomen, ofwel het resulterende alternatief beschikbaar inkomen is de laatste vijftig jaar sterker gegroeid dan het bbp. Wel blijkt er een lichte verschuiving in vermogens, zoals Piketty beschrijft, maar ook daar is de situatie in Nederland niet te vergelijken die van de Angelsaksische landen (VS, VK). Waar wel een probleem speelt, is bij onvrijwillige ZZP-ers. Zij hebben weinig mogelijkheid om pensioen op te bouwen en arbeidsongeschiktheidsverzekering af te sluiten.

Wat ik wel als een probleem zie zijn de stijgende overheidsuitgaven op sociaal gebied. Bovendien is ongelijkheid van alle tijden. Je moet elkaar helpen en niet altijd via de overheid. De toeslagen-affaire heeft dit pijnlijk zichtbaar gemaakt. De Commissie Van Dam heeft gewezen op zelfreflectie. De Kamer moet bij zichzelf te rade gaan en zich afvragen op welke wijze deze steun beter kan worden verleend en uitgevoerd.

Tenslotte wens ik dat de huidige samenstelling van het Kabinet blijft, eventueel met de PvdA erbij! Het demissionaire Kabinet heeft immers in totaal meer stemmen gekregen dan zij daarvoor had!

BOEKBESPREKING

Cees Bremmer

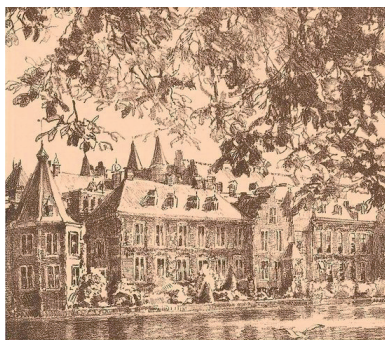
SLOTAKKOORD

Het einde van politieke levens

Onder redactie van Diederick Slijkerman en Henk te Velde

"(...) Eigenlijk alle grote politieke carrières eindigen in mineur. Het goede moment voor het afscheid wisten de dominante politici maar zelden te vinden".

"Frustraties en teleurstelling bij het afscheid nemen van politici komen in alle periodes van de politieke geschiedenis voor, en de laatste tijd door de politieke instabiliteit en snelle opkomst en verval van marginale partijen wellicht nog meer dan vroeger".

SLOT AKKOORD

Het einde van politieke levens

Onder redactie van
Diederick Slijkerman en Henk te Velde

SPECTRUM

Dat stellen Diederick Slijkerman en Henk te Velde in de inleiding over "het einde van politieke levens", aan het begin van dit boek. Je moet voor het lezen ervan echt wel even gaan zitten. Vooral ook door het tijdsbestek waarin de geselecteerde elf portretten vallen, namelijk vanaf eind 18e tot en met deze eeuw.

Blijvende patronen

Na de val van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden werd de verhouding tussen politiek, bestuur en ambtenarij opnieuw bepaald. Het politieke systeem

is sindsdien flink veranderd, maar bepaalde patronen, zoals een zeker taboe op het uitspreken van politieke ambitie, leiden een taai leven. Evenals de neiging van politieke bestuurders zich als "neutrale regelaars en non-politici" voor te stellen. Overigens wordt de definitie van politieke levens breed opgevat nu ook koningin Wilhelmina en de dirigent Daniele Gatti in de portrettengalerij worden opgenomen.

Drie afscheidsvormen

Te Velde waagt zich in het mooie eerste hoofdstuk aan een typologie van soorten afscheid door politici; hij onderscheidt drie vormen. Allereerst de door een *abrupte val* gebroken ambitie van professionals en nieuwkomers. Vervolgens de teleurstelling *na een lange, succesvolle carrière*. Ten derde, de *relativerende politici*: zij die zichzelf niet zozeer als -professioneel- politicus zagen. Afscheid nemen is telkens een samengaan van politieke overwegingen en persoonlijke emoties, aldus Te Velde. Die combinatie vind je weliswaar in elke werkomgeving, maar zelden zo heftig en zichtbaar als in de politiek. De aanwezigheid van natuurlijke gevoelens als na-ijver, jaloezie of soms wrok evenals troebele emoties, maakt politiek tot een soms onaangename, maar ook menselijke en fascinerende wereld. Dat zullen velen met hem eens zijn!

Aan het slot trekken de auteurs enkele conclusies. Minst moeilijk is het afscheid nog voor hen die zich vooral als bestuurder zien of zagen, daarbij geholpen door een zekere oefening in "afstandelijkheid", zoals Floris van Hall en Donker Curtius. Veel moeilijker wordt het al bij een einde "*cut off in midstream at an unhappy juncture*", naar de bekende uitspraak over Joseph Chamberlain in 1977 van de Britse conservatieve politicus en classicus Enoch Powell. Genoemd worden: burgemeester Gijs van Hall, Ruud Lubbers en voormalig Concertgebouw-dirigent Gatti. Bijzonder lastig is het vertrek voor de *dominante politici* van hun tijd, zoals een Thorbecke, Kuyper of Den Uyl. Maar ook voor minder dominante politici "valt het niet altijd mee", zoals bij Hilda Verwey-Jonker.

Verder zijn er, zoals Te Velde schrijft, politici die net als Lubbers, hun einde of soms "val" eigenlijk blijven ontkennen. En bijna altijd is er sprake van een dosis frustratie, zeker bij abrupt afgebroken ambities of na een lange, geslaagde carrière. Een meer relativerende levenshouding als van bij de oud-premiers Zijlstra of Van Agt - die in dit boek overigens niet geportretteerd worden - kleurt een afscheid bepaald anders in.

Kost moeite of is een uitdaging

De "overall" slotconclusie is weinig verrassend: afscheid nemen van een politieke carrière dan wel het politieke toneel verlaten "kost moeite" en is in de taal van vandaag, beslist "een uitdaging". De grote droom of ambitie blijft vaak na-ijlen.

Veel politici doen er lang over, iemand als Hans Wiegel zelfs decennialang, of proberen op de een of andere wijze aan de politiek verbonden te blijven. Je vraagt je al lezend soms wel af, welke diepere motieven of "lagen" spelen mogelijk verder een rol? Is het "roeping", "verslaving" aan status en positie, dan wel verantwoordelijkheidsgevoel voor de publieke zaak, het samenvallen van persoonlijk en publiek leven, of gewoon een kwestie van karakter? Met een zinspeling op de titel boven de schets over Fransen van de Putte, wordt in elk geval duidelijk dat "met pensioen" gaan voor de meeste beroepspolitici eigenlijk geen optie is. *Ed van Thijn* schrijft daar in zijn boek uit 2008 *Kroonprinsenleed*, met machtswisselingen in de politiek als thema, al eerder over.

11 portretten

De portrettenreeks start met de begin 19e eeuw overleden Alexander Gogel, waarna in dit tijdvak verder Maarten van der Goes, een dubbelporret van Floris van Halle met Dirk Donker Curtius en verder Fransen van de Putte volgen.

Belichte persoonlijkheden die in de 20e eeuw overleden, zijn achtereenvolgens: Fransen van de Putte, Wim Treub, koningin Wilhelmina en burgemeester Gijs van Hall. Hoe recenter het afscheid, of anders gezegd: hoe dichterbij onze tijd de geportretteerde leefden, des te meer aandacht voor het afscheidsdecor, viel mij op.

Hilda Verwey-Jonker, Hans Janmaat en Ruud Lubbers overleden *deze eeuw*.

De enige nu nog levende "gevallen held", Daniele Gatti, samen met Ruud Lubbers in beeld, lijkt mij een soort "buitenbeentje" in deze portret-tengalerij.

Lubbers is goed beschouwd de enige prominente toppoliticus van na de Tweede Wereldoorlog die in deze studie aan bod komt. Is dat toch niet wat mager, kun je je afvragen? Onder de elf politieke levens zijn twee vrouwen: Wilhelmina en Hilda Verwey-Jonker. Zelf zou ik benieuwd zijn hoe Marga Klompé, onze eerste vrouwelijke minister, in de gepresenteerde typologie gepast zou hebben. Ik voeg er snel aan toe dat de keuze voor "de grijze

panter” Hilda Verwey-Jonker en haar mooi beschreven intensieve worsteling met eigen leeftijd en veroudering, evenals met de thematiek van leeftijdsgrenzen, goed past in deze bundel!

Elf portretten betekenen voor “elck wat wils”. Hoe vaker ter hand genomen, hoe meer leesplezier is mijn ervaring! De hoofdstukken over de voor mij wat minder bekende liberale politici Wim Treub en Fransen van de Putte boeiden mij zeer. Is het toeval dat het portret over Treub, met als titel “*De zeven politieke levens van Wim Treub*” nogal doet denken aan de in de vorige Nestor-editie besproken, recente bestseller van Johan Snel “*De zeven levens van Abraham Kuyper*”? Het verhaal van de sociaal-democrate Hilda Verwey-Jonker, “Pionier op leeftijd” was voor mij, zonder de andere schetsen iets te kort te willen doen, zeer sprekend.

Zeker oud-parlementariërs zullen dit *Slotakkoord* soms met rode oortjes lezen!

BOEKBESPREKING

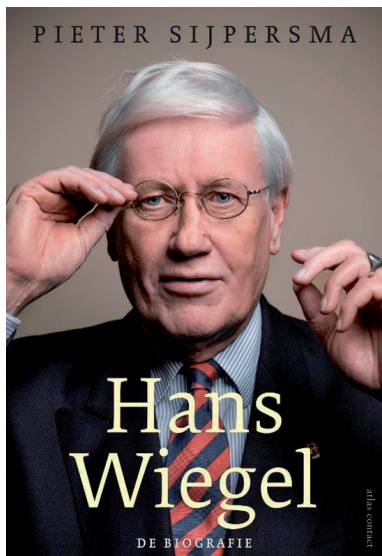

Jan Hoedeman

“Hans Wiegel” DE BIOGRAFIE

Auteur: Pieter Sijpersma

Het mooiste voor een politicus van statuur is als hij de publicatie van zijn eigen biografie mag meemaken. Soms lukt dat op de valreep, zoals bij Rudolf de Korte. Soms van geen kant, zoals bij Hans van Mierlo en Joop den Uyl. En toch ook wel ruimschoots op tijd. Dat geluk mochten Piet de Jong en Hans Wiegel smaken. Toch kneep Wiegel hem of hij het nog zou meemaken. Niet alleen duurde het

lang voordat zijn biografie vaart kon maken, bovendien kreeg Wiegel een herseninfarct op 78-jarige leeftijd. Hij is er weer bovenop gekomen en deze zomer wordt hij blakend tachtig jaar.

Nu ligt er dan een kloek boek van bijna achthonderd pagina's. Dikker dan dat van „Ome Joop” van Anet Bleich, dat ruim vijfhonderd pagina's telt, zo zal hij tevreden in zijn bibliotheek hebben vastgesteld. Maar dikker is niet altijd beter: “in beperking toont zich de meester”.

Boeiend en ontroerend

De biografie heeft veelvuldig met Wiegel gesproken. En met vierentwintig personen, waaronder de enige nog andere levende minister uit het kabinet Van Agt/Wiegel, Dries van Agt. Maar niet met de mannen die hem opvolgden als politiek leider van de VVD. Dat had toch een stekeliger en spannender beeld gegeven van Wiegel, die decennia bleef dreigen met een terugkeer. Sijpersma heeft heel veel gelezen, blijkens zijn literatuurlijst. Het is een verdienstelijk boek, maar geen nieuwe onthullingen. De beschrijving van zijn privéleven is boeiend en ontroerend.

Wat is nou de blijvende betekenis van Hans Wiegel op de Nederlandse politiek?

Dat antwoord heeft meer lagen. Allereerst moet met terugwerkende kracht worden vastgesteld dat geen Nederlandse politicus hem dat na-doet, ruim een halve eeuw in de picture te blijven. Ook na zijn definitieve vertrek in 2000 uit de bankjes van de Eerste Kamer, blijft hij een gewilde gast in Buitenhof en andere talkshows.

Wiegel heeft een feilloze politieke antenne, lardeert dat met een prettig soort valsheid en durft ook tegen de zittende politieke leiding van zijn partij in te gaan. Daarom is het nog steeds interessant hem te bellen. En als hij zich meldt, ontrolt zich immer een vrolijk kwajongensgesprek met invalshoeken waar ik als parlementair journalist iets aan heb.

“De minister is nog aan het werk”

De kracht van Wiegel zit hem niet in wat hij aan beleid heeft neergezet. Wiegel heeft geen waterwerken gebouwd, een uitkeringstelsel neergezet of de Nederlandse krijgsmacht tot de best bewapende van NAVO opgetuigd. Hij heeft de VVD opgestuwd naar een volkspartij en paste keurig op de winkel op zijn ministerie van Binnenlandse Zaken. Met smaak vertelt hij, toen hij als minister resideerde in het Torentje, dat hij het licht

liet branden als hij naar huis ging. En tegen zijn chauffeur zei hij, terwijl ze langs de Hofvijver wegreiden: „Meneer Dijkstra, kijk eens, de minister is nog hard aan het werk!”

Het is een klein wonder hoe de intrinsiek verlegen Wiegel zich gaandeweg ontpopte tot iemand die in zijn rol groeide. Hij was van een dubbeltje een kwartje geworden. Van eenvoudige komaf met hardwerkende ouders. Zijn verlegenheid viel af als hij het alibi van een rol, een functie had. Als klassenvertegenwoordiger, voorzitter van de JOVD, Tweede Kamerlid, fractievoorzitter, vicepremier en minister van Binnenlandse Zaken. Hij behandelde iedereen gelijk, van de werkster tot koningin.

Sociale intelligentie

De kracht van de politicus Wiegel is dat hij een groot mensenkenner is, een bovengemiddelde sociale intelligentie bezit en zeer voorkomend is. Bovendien wordt hij niet gehinderd door zelfoverschatting en kan smake-lijk om zichzelf lachen. Die vaardigheden gebruikt hij in om de menselijke betrekkingen te perfectioneren en die in te zetten voor het politieke doel. Precies die eigenschappen lieten hem het vermetelste huzarenstukje uit de geschiedenis van de kabinetsformaties van de vorige eeuw klaarspelen. Na de verkiezingsoverwinning met tien zetels van de PvdA in 1977 stortten de sociaaldemocraten zich maandenlang bloeddorstig op de verpersoonlijking van alles wat in hun ogen fout was na de oorlog: Dries van Agt. En die was al jarenlang tot in zijn diepste vezels gemaltraitieerd gedurende het kabinet-Den Uyl, waar hij als minister van Justitie wekelijks tot diep in de nacht van de ministerraad werd vernederd.

Spel werd kunst

Politiek als spel om de macht is door Wiegel tot kunst verheven. Dat had het nadeel dat hem werd verweten dat hij geen echte drive had. Want wat deed Wiegel nadat Van Agt door de PvdA het vel over de neus werd gehaald in maandenlange onderhandelingen die niets opschoten? Hij liet Van Agt plaatsnemen in een warm bad, gaf hem zonder slag of stoot wat hem toekwam. Van Agt wist niet wat hij meemaakte, ging regeren met Wiegel en had een vriend voor het leven.

(Vertrouwens)relaties

Wiegel heeft het cruciale belang van goede verhoudingen voor wie iets wil bereiken op het Binnenhof zichtbaar gemaakt. Hij is er een schoolvoorbeeld van hoe je dat moet doen. Elkaar iets gunnen, een offer brengen voor de goede zaak. Daar waar de lijn zuiver is, geen ruis is vanwege

kwesties die niet worden uitgesproken, kun je elkaar vertrouwen en een coalitie smeden die functioneert. En Wiegel heeft de betrekkingen met het journaal op het Binnenhof altijd goed onderhouden. Ook daar heeft hij, niet geheel zonder eigen belang, levenslang plezier van gehad.

“VAN VADER OP ZOON”

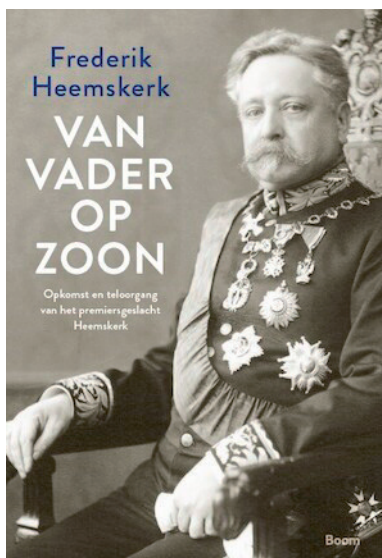
Cees Bremmer

Opkomst en teloorgang van het premiersgeslacht Heemskerk

Zonder meer een bijzonder boek, dit werk van Frederik Heemskerk over zijn overgrootvader en grootvader, resp. Jan Heemskerk (1818-97) en Theodoor Heemskerk (1852-1932). De eerst genoemde was een wonderkind, die op zijn 6e jaar al Horatius las, in drie Kabinetten minister van Binnenlandse Zaken was en naamgever van twee kabinetten: die van 1874-1877 en van 1883-1888. En hiermee heeft hij qua zittingsduur alle tot dan toe bestaande records gebroken. Zoon Theodoor bekeerde zich in zijn jeugd tot de anti-revolutionaire richting, daar waar zijn vader Jan grote weerzin kende tegen Abraham Kuyper en diens gedachtegoed. Zijn naam is verbonden aan de formatie van het kabinet Th.Heemskerk in 1908.

“Premiergeslacht”

Op basis van nieuw bronnenmateriaal en een uitstekend geheugen voor persoonlijke details, presenteert de auteur, die o.a. werkzaam was als advocaat, Officier van Justitie en strafrechter bij het Haagse gerechtshof, een boeiende schets van

de geschiedenis van zijn twee prominente politieke voorouders. Het woord premiersgeslacht dient natuurlijk tussen aanhalingstekens te staan. In de tijd van Jan en Theodoor Heemskerk was immers sprake van een rolerend voorzitterschap van de ministerraad, wanneer we de periode van het kabinet van de dominante Abraham Kuyper, die altijd en overal vooraan wilde staan of zitten, even buiten beschouwing laten.

Doorkijk op privéleven

Persoon en achtergrond van de auteur bieden dit werk iets extra's: namelijk een doorkijkje van binnenuit op het privé-leven en de familie-geschiedenis van deze twee hoofdpersonen. En dat geeft het lezen ervan speciaal reliëf. Dit komt mooi naar voren in het portret over zijn grootvader Theodoor Heemskerk, een opvallende en kleurrijke verschijning, zeker voor en binnen zijn eigen gereformeerde achterban. Het relaas van zijn -wat zal worden tragische- 2e huwelijk met Lydia Zaremba, dochter van een weduwe uit een Pools-Russische familie, is een goed voorbeeld van een spannend gezins-intermezzo tussen politieke verwickelingen door. Dat geldt bv ook de als bijlage opgenomen uitvoerige brief van Theodoor aan zijn dochter Anna over de "Week van Troelstra" (november 1918), met een bijzonder inkijkje op de perceptie van Troelstra's "staatsgreep" in confessionele en rechtse kring, het optreden van de Ministerraad, de sfeer en stemming in de Kamer en in het land.

Minister van Justitie

In de politieke praktijk van alle dag achtervolgde Theo Heemskerk voortdurend de schaduw van de in 1905 gepasseerde Kuyper, die het hem soms knap lastig maakte. Tegelijk werd hij daardoor in 1908 "premier tegen wil en dank", nu de jonge koningin Wilhelma een gloeiende hekel had aan "de confronterende stijl" van Kuyper, een man van uitersten. Zij prefereerde samen met haar adviseurs Heemskerk boven een terugkeer van Abraham de Geweldige. Theo Heemskerk ontpopte zich niet als een echte leider, liet zaken nog wel eens op zijn beloop, maar mede door een subtiel gevoel voor humor hield hij zich staande. Zijn kabinet dat het van februari 1908 tot 30 augustus 1913 volhield, staat met een regeerperiode van 2025 dagen, nog steeds bekend als het tot nu toe langst zittende Kabinet. Terzijde: Lubbers III kwam tot 1748 dagen. Vermeldenswaardig is verder dat hij, na een verblijf in de Raad van State, in 1918 nadien in de landspolitiek een rentree maakte als minister van Justitie. En dit in twee kabinetten Ruys de Beerenbrouck zou blijven (1918-25).

Nakomelingen

Het boek bevat naast een deel over Jan en Theodoor, ook een 3e deel over de nakomelingen van Theodoor, voor wie geen opvallend bestaan is weggelegd. De levens van hen die door allerlei omstandigheden veel aan ouderlijke zorg tekort kwamen, staan in nogal schril contrast met dat van hun voorvader. Een succesvolle politieke loopbaan laat in gezinsverband soms verdrietige sporen na.

Wie van onze parlementaire geschiedenis en de persoonlijke levens van hoofdrolspelers daarin houdt, kan in deze goed gedocumenteerde familie-kroniek volop terecht.

IN MEMORIAM: Hans van Baalen (1960 – 2021)

Han ten Broeke

Master Politician, Maverick and Man in his own Right.

Politicus van on-Nederlandse properties

Tijdens de afscheidsbijeenkomst in de Kloosterkerk, op donderdag 6 mei, memoreerde minister-president Mark Rutte een mooi moment tijdens de campagne voor het Europees Parlement, waar Hans van Baalen als lijst-trekker voor de VVD fungeerde. Hans had zijn beklag gedaan over de geringe ondersteuning waarmee hij de campagne moest voeren. "De campagneleiding?, dat ben ik. Welke bijeenkomsten we doen?, dat bepaal ik. En wie mij rijdt?, dat doe ik ook zelf!" De premier voegde eraan toe dat dit vervolgens in een heel klein autootje gebeurde. Een hilarisch beeld, voor wie Hans liberale postuur in ogenschouw neemt.

Als zijn campagneleider moet ik erkennen dat Hans inderdaad altijd "his own man" was. Of het nu om de foto op de campagneposter ging of een aanvalslijn op politieke tegenstanders, als Hans zijn zinnen ergens op had gezet, dan was hij daarvan niet meer af te brengen. En als dat onverhoopt verkeerd uitpakte, dan accepteerde hij dat ook en kwam er geen klacht meer over zijn lippen. In dat veel te kleine autootje, reed hij dan ook zonder klachten naar veel campagnebijeenkomsten. Overigens deed hij dat wel met een medewerker als chauffeur.

Hans van Baalen was niet snel tevreden. Hij eiste heel veel van zichzelf, maar ook van zijn omgeving en zijn medewerkers en collega's. Hij kon daarbij kortaangebonden zijn en maskeerde zijn irritatie slecht als er was geblunderd. Maar diezelfde medewerkers gingen wel voor hem door het vuur. En het respect dat hij bij politieke vrienden en vijanden wist te genereren was unaniem. Met Hans van Baalen is een politicus heengegaan van on-Nederlandse proporties. Een man die een voorbeeld nam aan de Amerikaanse senator en oorlogsheld John McCain en zich ook tooide met de dezelfde geuzennaam; 'maverick'. Liberaal in hart en nieren; een oer-VVD'r. Tegelijk een volstrekt onafhankelijke denker, zij het geen revolutionair.

Er zijn veel momenten in het politieke leven van Hans van Baalen die het rechtvaardigen hier gememoreerd te worden. Maar ik wil proberen vooral mijn eigen herinnering te laten spreken in dit in memoriam.

Hans ken ik al ruim vijftientwintig jaar. In onze studentenstad Leiden kwamen wij elkaar niet tegen, maar de controverse die ontstond rondom zijn lidmaatschap van Pro Patria en de malicieuze extreem-rechtste ideeën waarvan hij ten onrechte werd beticht, trokken mijn aandacht en verbond mijn sympathie aan hem. Ik zag een man die, in 1998, net gekozen was tot volksvertegenwoordiger, maar zijn zetel opgaf om zijn partij niet te schaden en die zichzelf verdedigde. Moederziel alleen, maar met een intense overtuiging dat hem onrecht was aangedaan. Hans werd vrijgepleit.

Wat in mijn ogen overbleef was een zeer moedige man, die vocht voor zijn integriteit, zonder die van zijn partij op het spel te zetten. VVD-leider Frits Bolkestein, voor wie Hans de verkiezingscampagne voor de Tweede Kamer zou leiden, nam hem een jaar later, sans rancune, terug in de boezem van de VVD Tweede Kamerfractie. Bolkestein, die zelf vertrok naar de Europese Commissie, maakte zelf de zetel vrij voor Hans van Baalen die zich niet alleen verwant voelde, maar ook spiegelde aan de soevereiniteit van deze VVD-leider.

“Als het echt moeilijk wordt, sta je er alleen voor”

Al snel ontwikkelde Van Baalen zich tot het onaantastbare buitenland- en defensie gezicht van de VVD. Voor velen maakte Hans een gelouterde indruk na alles wat hem al zo vroeg in zijn politieke carrière was overkomen. Maar Hans werd, zoals hijzelf graag grijnzend opmerkte, een “comeback kid”. De man die bewees dat je een karaktermoord politiek kunt overleven. De les die hij me ooit nadrukkelijk meegaf naar aanleiding van deze valse start was deze; *“geloof in jezelf als je denkt dat dit gerechtvaardigd is, duik nooit voor moeilijke vragen, toon moed, houdt stand en houdt bovenal altijd koers.”* Maar hij voegde er ook aan toe; *“vertrouw er niet op dat veel mensen je te hulp schieten. Als het echt moeilijk wordt, sta je er alleen voor”*. Dit gold natuurlijk niet voor zijn vrouw Ineke Sybesma, die hem trouw bleef tijdens deze politieke bijna-dood ervaring. Nu, na zijn ontijdige overlijden, klinkt die waarschuwing van Hans voor de Haagse politieke mores nog wel eens door, al sprak hij die woorden nimmer cynisch uit.

“Koning van de Quotes”

Gedurende zijn tien jaar in de Tweede Kamer (1999-2009) werd Hans van Baalen een onbetwiste en ongeëvenaarde woordvoerder van Buitenlandse Zaken, Europese Zaken en voorzitter van de Vaste Kamercommissie Defensie. Alhoewel ik in een aantal van zijn grote voetsporen heb mogen stappen, was het nooit in die samenhang en met die omvattendheid. Met zijn kloeke en heldere statements werd Van Baalen de oogappel van veel media, waarmee hij zijn relaties goed onderhield. Hans was jarenlang de ‘Koning van de Quotes’ en beschikte over het jaloersmakende vermogen om buitengewoon ingewikkelde kwesties of internationale ontwikkelingen tot de kern terug te brengen. Daarbij onderhield hij een herkenbaar kompas; de veiligheid en het bestaansrecht van Israël waren boven elke twijfel verheven, ten aanzien van Taiwan was meer moed noodzakelijk en hetzelfde gold voor andere landen of groepen die, in weerwil van autori-

taire despoten of regimes, hun vrijheid en soevereiniteit bevochten. De NAVO was en bleef de ruggengraat van onze vrijheid en hoewel verdere Europese integratie onontkoombaar is, moeten liberalen waken voor al te naïef gejubel of gedweep met de EU en de Euro. Het zou Hans van Baalen tekort doen hem als een atlanticus te omschrijven. Hij voerde jaren campagne om Afrikaanse landen als Ivoorkust en Senegal bij de internationale liberale familie te halen. En veel mensenrechtenactivisten van Azië tot Zuid-Amerika hadden zijn telefoonnummer op zak.

Activist voor mensenrechten en de liberale zaak

In de kern was Hans – niettegenstaande zijn conservatieve voorkomen – een activist voor mensenrechten en de liberale zaak over de hele wereld. Overal waar moedige mensen, bewegingen of landen hun kop ophieven tegen onderdrukkende machten, was Hans bereid om af te reizen en zijn stem voor hen te verheffen. Dat deed hij niet alleen vanuit een diep gevoel van rechtvaardigheid en voor vrijheid, maar ook met een al even diep besef voor traditie en de offers die anderen in het verleden voor de vrijheid hebben gebracht. Met de latere Eurocommissaris Frans Timmermans (PvdA) en Kamerlid Mat Herben (LPF) zorgde Hans van Baalen ervoor dat de vergeten Poolse soldaten die voor de vrijheid van Nederland hun leven hadden gewaagd, eindelijk werden geëerd en onderscheiden op het Binnenhof. Tijdens een bezoek aan Nicaragua in 2009, al in zijn capaciteit als voorzitter van de Liberale Internationale (waarvan hij later ere-president werd), kritiseerde hij openlijk de tweede termijn voor de sandinistische president Ortega. Hij verliet het land net voordat hij eruit zou worden gezet. Later sprak hij ook "truth to power" in het Thaise parlement en zat hij naast de Bulgaarse mensenrechtenrechtstrijder Ahmed Dogan toen deze ternaauwernood aan een aanslag op zijn leven ontsnapte in Sofia.

Oekraïne

Maar het meest zal Hans van Baalen worden herinnerd aan zijn even moedige als omstreden optreden op het Maidan-plein in Kiev in 2014. Vlak voor zijn vertrek belde hij mij met wat voor hem niet meer dan een mededeling was; hij zou zijn steun betuigen aan de moedige betogers die zich al weken, met gevaar voor eigen leven, voor een Europese toekomst van Oekraïne en tegen de corruptie-uitspraken. Hij had dit met niemand overlegd en als campagneleider kwam mij dit zeer slecht uit. De suggestie dat Oekraïne wel even lid zou kunnen worden van de EU zou mogelijk kunnen postvatten bij het Nederlandse electoraat en daarmee de campagne bemoeilijken. Hans had geen enkel geduld met mijn electorale afwegingen, zijn besluit stond vast. En hij was er rotsvast van overtuigd

daarmee de juiste keuze te hebben gemaakt. Dat is hij blijven vinden tot aan zijn dood. We hebben er nooit meer over gesproken. Mijn schamele, opportunistische afweging van dat moment steekt nu schril af bij zijn grote gelijk. Overal op de wereld, maar in het bijzonder in Europa, vatten autoritaire en antiliberaal tendensen weer vlam en Hans van Baalen voelde die geschiedenis haarfijn aan. Zoals hij voor alle politieke omwentelingen in binnen- en buitenland een vlijmscherpe intuïtie paarde aan de moed er direct ongezoeten kritiek en stoutmoedige standpunten bij te leveren.

A master politician, sometimes a maverick, but always a man in his own right

Na zijn tien jaar in de Tweede Kamer volgden tien jaar als delegatieleider in het Europees Parlement, die wel eens heeft omschreven als “cor-vee”. Tijdens een copieuze en rijk besprenkelde maaltijd in het toenmalige restaurant Julien vroeg ik hem of hij eventueel bereid was die taak op zich te nemen. De VVD stond er in die dagen niet bijster goed voor en we hadden een lijsttrekker nodig die bekendheid paarde aan duidelijkheid bij deze ongeliefde verkiezingen. Na ruggenspraak met Ineke besloot Hans deze tocht naar het politiek onherbergzame Straatsburg te ondernemen. Naast de afkeer van de onkritische en eensgezinde eurogelovigheid van zijn honderden medeparlementariërs, genoot hij daar ook van de internationale reikwijdte. Zijn rapporteurschappen weerspiegelden zijn eigen armslag die zowel Taiwan als de VS omvatte. In de ALDE-fractie ontwikkelde hij een dualistische relatie met de federalist Verhofstadt, maar genoot hij groot gezag en respect bij deze en andere coryfeeën van de Europese politiek. Achter de schermen kookte Hans zeer vaak de compromissen die de liberale derde fractie in dit grote parlement invloedrijker maakten dan hun getalsverhouding zou vermoeden. Hans maakte echter nooit de fout in de Europese bubble te blijven hangen. Hij realiseerde zich dat de echte machtspolitiek in de hoofdsteden werd bedreven en dus koos hij stevast voor het Haagse bewindslidenoverleg van de VVD om zijn invloed aan te wenden. Kritiek daarop deerde hem niet. Hans was, waar de macht was. Maar ondanks de vele versierselen die hij kreeg uitgereikt uit alle windhoeken van de wereld: van Duitsland tot Taiwan, van Indonesië tot Oekraïne, formele staatsmacht in de vorm van een ministerschap bleef hem onthouden. Dat speet hem. En dat spijt mij. Maar we kunnen Hans van Baalen daardoor wel beter onthouden voor wat hij was: a master politician, sometimes a maverick, but always a man in his own right.

Van het bestuur

Voorjaarsvergadering

De Voorjaarsvergadering van de VOP is op 25 juni 2021 van 10.30 tot uiterlijk omstreeks 12.00 uur. Noteer deze datum vast in uw agenda!

De bijeenkomst in de vorm van een videovergadering begint om 10.30 uur met een korte jaarvergadering.

Na de jaarvergadering is er de themabijeenkomst: Lessen uit parlementaire enquêtes en onderzoeken. De link en de stukken voor de vergadering worden tijdig aan de leden toegezonden.

Najaarsvergadering

De Najaarsvergadering zal plaatsvinden op 3 november 2021, uiteraard onder voorbehoud van ontwikkelingen rond het Covid-19 virus.

Na langdurig uitstel wordt de VOP ontvangen in de gemeente Helmond-Deurne. Nadere informatie over het programma kunt u lezen in de Nestor van september 2021.

Internationale aangelegenheden

FP-AP colloquium

Dit jaar organiseert onze Europese koepel van verenigingen van oud-parlementariërs FP-AP een colloquium over een gemeenschappelijk thema, dat in het najaar 2021 zal plaatsvinden te Berlijn. Het thema is "Europe facing global powers". Rapporteur is het Duitse oud-Bondsdaglid Roland Kohn.

De VOP is voornemens om met een delegatie deel te nemen aan het colloquium. Voor belangstellenden zijn enkele plaatsen beschikbaar, met de volgende kanttekeningen: de kosten van reis en verblijf zijn voor eigen rekening; het VOP-bestuur beslist over de samenstelling van de delegatie. Het spreekt vanzelf dat een en ander mede afhankelijk is van het al dan niet definitief doorgaan van het colloquium in verband met de Coronacrisis. Belangstellenden kunnen zich vóór 15 augustus 2021 aanmelden bij de ambtelijk secretaris (email p.vdkraan@tweedekamer.nl).

Klankbordgroep Internationaal:

De VOP kent een (informele) Klankbordgroep Internationaal. Het is het voornemen om deze bijeen te laten komen ter voorbereiding van de VOP-inbreng bij het bovengenoemde colloquium. Er is een bijeenkomst voorzien begin september, waarvoor de leden van de Klankbordgroep te zijner tijd zullen worden geconvoceerd. Thans bestaat nog de mogelijkheid voor VOP-leden om zich op te geven voor deelname aan de Klankbordgroep (voor de goede orde: als u al lid bent hoeft U dat niet opnieuw te doen). Ook hiervoor kunt u zich aanmelden bij de ambtelijk secretaris en wel tot uiterlijk 30 juni 2021 (email p.vdkraan@tweedekamer.nl).

Jan Kees Wiebenga, internationaal secretaris

Nieuwe leden

E. Ziengs, M. Worsdorfer, J. Middendorp, S. Öztürk

Verschenen boeken

De weerloze samenleving

Schrijver: Ferdinand Grapperhaus

ISBN: 9789044648669

Verschenen: 01-03-2021

Uitgever: Prometheus

PRIJS: 15,00

In De weerloze samenleving vraagt Ferdinand Grapperhaus zich af of Nederland als samenleving nog wel de weerbaarheid heeft die nodig is om grote problemen de komende jaren in gezamenlijkheid op te lossen. Want 'ondertussen' werd de maatschappij

ook nog eens in een houdgreep genomen door een pandemie, die niet alleen het dagelijks leven en de economie volledig ontwricht, maar ook nog eens een zware wissel op de toekomst heeft getrokken. Een extra loden last? Of met het oog op de benodigde weerbaarheid voor de toekomst misschien juist een kans? Dit essay probeert daar een antwoord op te vinden.

De gelukkigste man van Nederland

Schrijver: Joost de Vries

ISBN: 9789044647648

Verschenen: 29-01-2021

Uitgever: Prometheus

PRIJS: 19,90

Wie is de echte Mark Rutte? Who cares? Interessanter dan hoe Rutte uitgroeide tot de premier die hij nu is (of waar en met wie hij met vakantie gaat), is de vraag wat het zegt dat Nederland zich al een decennium laat leiden door een politicus die er prat op gaat geen langetermijnvisie te hebben en geen grote overtuigingen. Heeft Nederland die dan ook niet? In De gelukkigste man van Nederland schrijft Joost de Vries over hoe politiek onze cultuur beïnvloedt - en omgekeerd.

Twee pijlers

Schrijver: Ruud Koole

ISBN: 9789044644821

Verschenen: 18-01-2021

Uitgever: Prometheus

Prijs: 27,50

Dit boek wordt in de volgende Nestor besproken.
De democratische rechtsstaat is gebaseerd op twee pijlers. Een electorale pijler, waarin politieke partijen, parlement en regering handelen op basis van een kiezersmandaat. En een niet-electorale pijler, waarin niet-gekozen overheidsinstellingen als de rechterlijke macht, centrale banken en andere autoriteiten besluiten nemen die veel mensen raken. In dit boek over de Nederlandse politiek wordt eerst nagegaan wat onder het volk moet worden verstaan. Vervolgens komen de instituties in beide pijlers aan bod: van hun historische oorsprong tot hun huidige functioneren in een internationale context. Stuiten die instituties inmiddels niet op de grenzen van hun legitimiteit? En wat betekent dat voor de democratische rechtsstaat?

Slotakkoord

Schrijver: Diederik Slijkerman

ISBN: 9789000372416

Verschenen: 01-02-2021

Uitgever: Spectrum

Prijs: 24,99

Lees de bespreking van dit boek op blz. 35

Afscheid nemen na een mooie carrière is moeilijk, zeker als het om het politieke bedrijf gaat. In Slotakkoord komen bijzondere manieren van afscheid nemen door politieke kopstukken aan bod. Stuk voor stuk geschreven door de grootste autoriteiten op dat gebied. En allemaal letten ze op de menselijke kant van de politiek. Hoe werden politieke overtuigingen bijvoorbeeld gemengd met persoonlijke emoties? Een greep uit de besproken politici: Gijs van Hall, Willem Treub, Hilda Verwey-Jonker, Hans Janmaat en Ruud Lubbers.

Hans Wiegel

Schrijver: Diederik Slijkerman

ISBN: 9789045038254

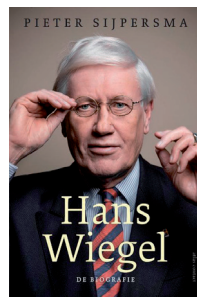
Verschenen: 01-10-2020

Uitgever: Atlas Contact

Prijs: 39,99

Lees de bespreking van dit boek op blz. 38

In 'Hans Wiegel' beschrijft Pieter Sijpersma het roerige leven van een van de meest talentvolle én meest controversiële politici van na de Tweede Wereldoorlog: Hans Wiegel.

Van vader op zoon

Schrijver: Frederik Heemskerk

ISBN: 9789024431397

Verschenen: 01-10-2020

Uitgever: Boom

Prijs: 24,90

Lees de bespreking van dit boek op blz. 41

Een onthullende familiekroniek van Frederik Heemskerk over zijn beroemde overgrootvader en grootvader, die allebei premier van Nederland waren, maar ook over zijn eigen vader, die op tragische wijze aan zijn einde kwam.

